

የሽሪያ ሕግ ዓላማዎች (መቃሲድ አሹሽሪዓሕ)

አልዩ አባተ ይማም*

አህጽሮተ-ፅሁፍ

የኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓት አንዱና ዋናኛ መገለጫው፣ በሕግ እውቅና ያገኘ የሕግ ብዝሃነት የሥርዓቱ አካል መደረጉ ነው። በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግሥት አንቀጽ 35(4) እና 78(5) መሠረት፣ ከመንግሥት የፍትሕ ሥርዓት በተጓዳኝ መደበኛ ያልሆኑ፣ ባህላዊና የሃይማኖት የዳኝነት ተቋማት ተቋቁመው፣ የግልና የቤተሰብ ጉዳዮች፣ በተከራካሪ ወገኖች ፈቃድ በባህላዊ ወይም በሃይማኖታዊ ሕጎች ሊጻፉ እንደሚችሉ ይደነግጋል። ይህን ሕገ-መንግስታዊ የብዝሃነት እውቅና በተጨማሪም እውን ያደረጉት ሽሪያ ፍርድ ቤቶች ብቻ ናቸው። ሽሪያ ፍርድ ቤቶቹ ከዘውዳዊው የኃይለ-ሥላሴ ዘመነ-መንግሥት በፊት ጀምሮ ከግማሽ ምዕተ-ዓመት በላይ በሃገሪቱ የፍትሕ ሥርዓት ወስጥ ሲሰሩ የገበሩ ሲሆን፣ ይህ እውነታም በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግሥት እውቅና ተሰጥቶት፣ በፌዴራልና በክልል ደረጃ በሦስት የዳኝነት እርከኖች ተቋቁመው በመስራት ላይ ይገኛሉ። የፌዴራል ሽሪያ ፍርድ ቤቶችን አቋም ለማጠናከር በወጣው አዋጅ ቁጥር 188/1992 አንቀጽ 3 መሠረት፣ ሽሪያ ፍርድ ቤቶች የሚቀርቡላቸውን ጉዳዮች የኢስላም ሕግን ተፈጻሚ በማድረግ የሚጻፉ መሆኑ ተደንግጓል። ይህ ጽሁፍ፣ ከሽሪያ መሠረተ-ሐሳቦች መካከል አንዱና ዋናው የሆነውን የሽሪያ ዓላማዎችና ግቦች (መቃሲድ አሹሽሪዓሕ) የሚዳስስ ሲሆን፣ የኢትዮጵያ ሽሪያ ፍርድ ቤቶች ተሰለጠኑ የዳኝነት ሥራቸው ውስጥ፣ የሽሪያ የግል፣ የቤተሰብና የውርስ ሕጎችን ሲተረጉሙና ተፈጻሚ ሲያደርጉ፣ የጠቅላላውን የሽሪያ ሕግ ዓላማዎች እና የየዘርፉን ንዑስ ዓላማዎችን በሚያሳካ አኳኋን መሆን ይችላል ዘንድ የመስኩን ሥነ-ጽሁፍ ዋና ዋና እና መንደርደሪያ ፍሬ-ሐሳቦች ያለራራል። የቃል በቃል የሕግ አተረጓጎም ተግባራዊ በማድረግ፣ በቀዳሚ የሽሪያ ምንጮች፣ መዝሐቦችና (የሕግ ትምህርት ቤቶች)፣ እና ሊቃውንት (መ.ጅተ.ሒ.ዱ.ን፣ ፉቅሐክ) ከዳበረው ዝርዝር የሽሪያ የሕግ ማዕቀፍ ጀርባ፣ በ20^{ኛው} ክፍለ-ዘመን የሽሪያ ምሁራን ጥልቅ ጥናት እየተደረገበት ያለውንና፣ ሽሪያን ከዘመኑ የማሕበረሰብ ሥልጣኔ እና እውነታዎች ጋር ለማጣጣም አይነተኛ መሳሪያ የሆነውን የመቃሲድ እድገት፣ ዘዴዎች፣ መርሆዎችን መረዳትና መተግበር እጅግ አስፈላጊ ነው። የሽሪያ ሕጎች በጠቅላላው አንድ የታወቀ የፍትሕ (ዐድል)፣ ጥቅምን የማረጋገጥ (መሲሊህ) ወይም መልካም ግለሰባዊ ሰብዕናን የማነጻ (ተሕዘብ አል-ፈርድ) እና ማሕበረሰባዊ የግብረ-ገብ እሴቶችን የማስጠበቅ ዓላማዎችን ያነገቡ ናቸው። ከዚህ ጥቅል የሽሪያ ዓላማ በታች፣ የቤተሰብና የውርስ ሕግን ጨምሮ፣ ሁሉም የሽሪያ ዐብይ እና ንዑስ ዘርፎች የየራሳቸው ዓላማዎች አሏቸው። ትክክለኛ የሽሪያ ሕግ ግንዛቤ እና የፍትሕ ሥርዓት ለመዘርጋት፣ በጥንታዊው የቃል በቃል፣ ደረቅ የሕግ አተረጓጎም ምትክ፣ ዓላማና መንፈስ ላይ ያነጣጠረ የሕግ አረዳድ ባህል ሊዳበር ይገባል። የሽሪያ ሕግ፣ በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግሥት በተሰጠው የተፋጻሚነት ወሰን ውስጥ በመሆን እየተሰራበት መሆኑን መሠረት በማድረግ፣ የሽሪያ የፍትሕ ሥርዓቱ የሕግ አውጪውን ዓላማ ማሳካት እና ተለማጭ መሆን ይችላል ዘንድ፣ በመቃሲድ ላይ ሐሳቦችን ማንሸራሸር አስፈላጊ ነው፣ ስለሆነም በዚህ ጽሁፍ በመቃሲድ አጭር ታሪካዊ አነሳስና እድገት፣ መቃሲድ የሚለይባቸው ዘዴዎችና መርሆዎች እና ሌሎች ተዛማጅ መሠረታዊ ርዕሶች ተጻፈዋል።

ቁልፍ ቃላት:- መቃሲድ፣ የሽሪያ ዓላማዎች፣ ጥቅል የሕግ ዓላማዎች፣ ኢ.ጅ.ቲ.ሒ.ድ፣ ሽሪያዊ የሕግ ምርምር።

መግቢያ፡- የርዕሰ-ጉዳዩ አግባብነትና ጠቀሜታ

የሸሪዓ ሕግ ዓላማዎችን (መቃሲድ አሽ-ሸሪዓክ) በመስኩ ሥነ-ጽሁፍ የተተነተነውን ያህል ባይሆን እንኳ፤ የመቃሲድን ምንነት፣ ንድፈ-ሐሳቦችን፣ የምርምር ዘዴዎችንና እና አጠቃላይ መሠረታዊ ፍሬ-ሐሳቦችን የሚዳስስ፣ ጽሁፍ ለኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓት ያለው አግባብነትና ጠቀሜታ ምንድን ነው የሚል ጥያቄ በአንባቢው በኩል ሊነሳ ይችላል። የዚህ ምላሽ ደግሞ የኢትዮጵያ ፌዴሬሽን ማቋቋሚያ ሠነድ ከሆነው የፌዴራል ሕገ-መንግሥት አንቀጽ 34(5) እና 78 (5) ላይ እንደተደነገገው፣ ከአፌሴላዊ የመንግሥት የሕግና ፍትሕ ሥርዓት በተጓዳኝ እውቅና ሊሰጣቸው የሚችሉ የሕግ ሥርዓቶች አሉ፤ እነሱም ባህላዊ እና ሃይማኖታዊ ሕጎች ናቸው። በሕብረተሰቡ ውስጥ ለሚነሱ ግላዊና የቤተሰብ ግጭቶች፣ በባለጉዳዮቹ ፈቃድ በባህል ወይም በሃይማኖት ሕጎች መሠረት ሊዳኙ እና እልባት ሊሰጣቸው እንደሚችል ሕገ-መንግሥቱ ያትታል።

ተቋማዊ አደረጃጀቱን በተመለከተ በሕገ-መንግሥቱ አንቀጽ 78(4) ላይ እንደተመለከተው፣ የግልና የቤተሰብ ግጭቶችን የመዳኘት ሥልጣን ያላቸው ሃይማኖታዊና ባህላዊ ፍርድ ቤቶችን የማቋቋም ሥልጣን ለፌዴሬሽኑ የሕግ አውጪ አካላት፣ ማለትም በፌዴራል ደረጃ ለሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት፣ በክልሎች ደረጃ ደግሞ ለክልል ምክር-ቤቶች ተሰጥቷል። በዚህ የሕገ-መንግሥት ድንጋጌ መሠረት፣ የባህል እና የሃይማኖት ፍርድ-ቤቶችን የማቋቋም ጥያቄዎችን ተቀብሎና ገምግሞ፣ በቂ ፍላጎት ያለና አስፈላጊነቱ የታመነበት ከሆነ፣ በሕግ አውጪዎቹ ይሁንታ ባህላዊና ሃይማኖታዊ ፍርድ ቤቶች ተቋቁመው የሕግ ብዛኃነቱ አካልና ተዋናይ እንዲሆኑ ሊደረግ እንደሚችል መረዳት ይቻላል። እንደ እድል ሆኖ፣ ከመደበኛ ፍርድ ቤቶች ውጪ ያሉ የዳኝነት አካላት የሚቋቋሙበት ይህ ሥርዓት፣ ለሸሪዓ ፍርድ ቤቶች ተፈጻሚ አይሆንም፤ እንዴት ከተባለ ምላሹ በአንቀጽ 30-ስ 5 ላይ ይገኛል። ይኸውም፣ ሕገ-መንግሥቱ ከመጽደቁ በፊት በመንግሥት እውቅና አግኝተው ሲሰራባቸው የነበሩ የባህል ወይም የሃይማኖት ፍርድ ቤቶች እውቅና አግኝተው እንዲደራጁ የሚያስገድድ በመሆኑ ነው። በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓት ታሪክ ደግሞ፣ ሸሪዓ ፍርድ ቤቶች ከአጼ ኃይለ-ሥላሴ ሥርዓተ-መንግሥት በፊት ጀምሮ በሥራ ላይ የነበሩ በመሆኑ፣² በንጉሱ ዘመን ደግሞ የቃዲና የናኢባ ፍርድ ቤቶች ተብለው በ1934 እና በ1936 ዓ.ል በወጡ የማቋቋሚያና የማሻሻያ አዋጆች ተደራጅተው ሲሰሩ የነበሩ ናቸው።³ ሥለሆነም ሸሪዓ ፍርድ ቤቶች፣ ከመንግሥታዊ የዳኝነት ተቋማት በተጓዳኝ በመሥራት፣ ከሕገ-መንግሥቱ መጽደቅ በፊት

* (LL.B, ሐረማዎ ዩኒቨርሲቲ፣ LL.M, አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፣ በወሎ ዩኒቨርሲቲ የሕግ ት/ቤት መምህር። ኢ-ሜይል፡ alyuabate09@gmail.com)
¹ የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ (ኢ.ፌ.ዲ.ሪ) ሕገ-መንግሥት፣ 1987 ዓም፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ ቁጥር 1
² ዛኪ መ-ስጠፋ፣ በኢትዮጵያ ውስጥ በሚገኙት የአስላም ፍርድ ቤቶች የሚሰሩበት ሕግ፣ ለሸሪዓ ሕግ በሥራ ላይ መዋል መቀጠል ምክንያት የሆኑ ነገሮች፣ የኢትዮጵያ ሕግ መጽሐፍት፣ ቅጽ 9፣ ቁጥር 1፣ 1965፣ ገጽ 173 ይመለከታል። ጽሁፉ በ፡
<http://journals.co.za/docserver/fulltext/jel/9/1/211.pdf?expires=1513428722&id=id&accname=guest&checksum=61C6511681864827D9D37CAE4B9444CE> ፈለጉ-ገጽ ላይ ይገኛል (በታህሳስ 12፣ 2010 ዓ.ም የተገኘ)። See also: Mohammed Abdo, Legal Pluralism, Sharia Courts, And Constitutional Issues In Ethiopia, Mizan Law Review, Vol. 5 No.1, Spring 2011, p. 78. Available at: <https://www.ajol.info/index.php/mlr/article/view/68769/56835>
³ የቃዲ ፍ/ቤቶች ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 2/1934 እና የቃዲዎችና የናኢባ ምክር-ቤቶች አዋጅ ቁጥር 62/1936።

ሲሠሩ የነበሩ በመሆኑ፣ እነዚህን ፍርድ ቤቶች በፌዴራልና በክልል ደረጃ አቋቋሞ ሥራቸውን እንዲቀጥሉ ማድረግ በሕግ አውጪዎች ፈቃድ ላይ የተመሠረተ ሳይሆን፣ ሕገ-መንግሥቱ ራሱ ያቋቋማቸው፣ እና እውቅና ማግኘታቸው በሕግ አውጪ አካላት ላይ የተጣለ ሕገ-መንግሥታዊ ግዴታ መሆኑን ይገነዘባል።

የፌዴራል ሕገ-መንግሥቱን አስገዳጅ አንቀጽ መሠረት በማድረግ፣ የፌዴራልና የክልል ምክር ቤቶች የሽሪንግ ፍርድ ቤቶችን አቋም የሚያጠናክሩ እና እንደገና የሚያደራጁ አዋጆችን አውጥተዋል። የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት፣ የፌዴራል ሽሪንግ ፍርድ ቤቶችን አቋም ለማጠናከር የወጣ አዋጅ ቁጥር 188/1992፣ በተሰኘ አዋጅ አማካይነት ፍርድ ቤቶቹ በይበልጥ ተጠናክረውና ተደራጅተው እየሰሩ መሆናቸው የታወቀ ነው። በተመሳሳይ፣ የክልል መንግሥታትም በበኩላቸው፣ የፌዴራል ስግ መንግሥቱን አንቀጽ 78(5) መሠረት በማድረግ፣ ክልላዊ ተፈጻሚነት ያላቸው የየራሳቸውን የሽሪንግ ፍርድ ቤቶች ማጠናከሪያ አዋጆች አውጥተው፣ በሃገሪቱ ዙሪያ በወረዳ፣ በዞንና በክልል ደረጃ፣ የመጀመሪያ፣ ከፍተኛና ጠቅላይ ሽሪንግ ፍርድ ቤቶች ተደራጅተው፣ በተከራካሪዎች ፈቃድ ላይ ተመርኩዘው፣ በግልና በቤተሰብ ጉዳዮች ላይ ሽሪንግ ፍትሕን በማድረስ ላይ እንደሚገኙ ይታወቃል። ይህም ሕጋዊ እውቅና ያገኘ የሕግ ብዙኃንነት (Legal Pluralism) የሃገሪቱ የሕግ ሥርዓት አካል እንደሰፊነት የሚያሳይ እውነታ ነው።⁴

በፌዴራል ሽሪንግ ፍርድ ቤቶች ማጠናከሪያ አዋጅ አንቀጽ 3 መሠረት፣ ለሽሪንግ ፍርድ ቤቶች የሚቀርቡ ጉዳዮች በሽሪንግ ሕግ መሠረት እንደሚገኙ ይደነግጋል። ለፍርድ ቤቶች የሚቀርቡ የግልና የቤተሰብ ግጭቶችን ለመዳኘት፣ ተፈጻሚ የሚደረገው የሽሪንግ የግልና የቤተሰብ የሕግ ማዕቀፍ በመተርጎም ረገድ፣ መቃሲድ ወሳኝ የመሪነት ሚና የሚጫወት በመሆኑ፣ የርዕሱን ልዩ ልዩ ገጽታዎች መገንዘብ እና በተግባር እንዲንጸባረቅ ማድረግ፣ በየደረጃው ካሉ የሽሪንግ ፍርድ ቤቶች እና በሕግ ሙያ ከተሰማሩ ጠበቆችና አማካሪዎች የሚጠበቅ ነው።

የሽሪንግ ሕጎች በሁለት ጥቅል ምድቦች ተከፍለው ሊታዩ ይችላሉ። የመጀመሪያው የአምልኮ ሥነ-ሥርዓት የሚዘረጋው የሽሪንግ ክፍል - *ዲባዳት* ሲሆን፣ ሁለተኛው ምድብ ደግሞ በዓለማዊ ሕይወት ላይ ዘርፈው የግለሰብ እና የማህበረሰብ ግንኙነቶችን የሚገዛው የሽሪንግ ክፍል - *ሙዓመላት* ነው። ሁሉም የሽሪንግ ሕጎች ከሕግነታቸው ጀርባ ሊያሳኟቸው ያለሙት የፍትሕ፣ የግለሰብ እና የማህበረሰብ መብትና ጥቅም የማስከበር ዓላማዎች አላቸው። በሌላ አገላለጽ ያለ ዓላማና ግብ (*መቃሲድ*) የተደነገገ የሽሪንግ ሕግ በተለይም የ*ሙዓመላት* ሕግጋት የለም። የ*ዲባዳት* ሕጎችም ቢሆኑ፣ ዓላማቸው እውን ሲሆን በተጨማሪም የሚታይ ባይሆንም

⁴ በሕግ እውቅና ካገኘ የሕግ ብዙኃንነት (*De-jure*) በተቃራኒ፣ ሕግ የማይፈቅደውና እውቅና ያልተሰጠው፣ የፍሬ-ነገር የሕግ-ብዙኃንነት (*De-facto*) አለ። ይህ የብዙኃንነት ጽንሰ-ሐሳብ፣ በአንድ የሕግ ሥርዓት ውስጥ በተጨማሪም የሚታየውን፣ ከመንግሥታዊ የፍትሕ ሥርዓት በተጓዳኝ የግለሰቦችንና የማህበረሰብ ባህርይ እና ምግባር የሚቀርጽና የሚመሩ ሕጎች ተግባራዊ የሚሆኑበትን ነባራዊ እውነታ የሚያመለክት ነው። ለምሳሌ፣ በኢትዮጵያ የሽሪንግ ሕግ ወይም ባህላዊ ሕጎች በባህላዊ እና ሃይማኖታዊ የፍትሕ ተቋማት አማካይነት ከተፈቀዱበት ወሰን አልፈው፣ በፍትሕ-ብሔራዊ፣ በንግድ እና በወንጀል ጉዳዮች ላይ ተፈጻሚ የሚደረጉ መሆኑ የማይካድ ሃቅ ነው። ከሕግ እውቅና ውጪ የሆነው ነባራዊ ብዙኃንነት፣ በሃገራዊ የፍትሕ ሥርዓት፣ በጾታ እኩልነት እና የሰብዓዊ መብት፣ በልማታዊ የፖሊሲ አፈጻጸም እርምጃዎች ላይ የራሱ የሆኑ አሉታዊ ሚናዎች ያሉት ሲሆን፣ ለባህላዊና የሃይማኖት የሕግ ሥርዓቶች የተሰጣቸው የእውቅና ደረጃና የተፈጻሚነት ወሰን የተወሰነው፣ ግጭቶችን ለመፍታት ካላቸው ውጤታማነት (*Instrumental Function*)፣ በሰብዓዊ መብቶች፣ በእድገት እና ሥልጣኔ ላይ የሚጋርጧቸው ችግሮች እና ሌሎች ታሰቢዎች ግምት ውስጥ ገብተው መሆኑ ይታወቃል። ከነዚህ አሳቤዎች አንጻር ደጋፊ ወይም ነቃፊ የመከራከሪያ ሐሳቦች ሊቀርቡ የሚችሉ መሆኑ እና እየቀረቡ ያሉ መሆኑ ሊታወቅ ይገባል።

የግለሰብን ሰብዕና በማነጻ፣ መንፈሳዊ እርጋታና መልካም ባህርይን በማላበስ፣ ለምድራዊ ሕይወት ስኬት የራሱን ሚና ይጫወታል።

መቃሲድ የሽሪያ አንድ አካል ነው፤ ስለሆነም ሕጎች ሲተረጎሙ እና ሲተገበሩ የወጡበትን ዓላማ በሚያሳካ አካሏን መሆን ይኖርበታል። የሽሪያ ሕግ ዓላማዎችና ግቦች ወደጎን ተብለው የቃል-በቃል አረዳድ (Literal Interpretation) በመከተል ሕጉን ማስፈጸም የሕጉን ዓላማና መንፈስ የማያሳካ ከመሆኑም በላይ ያልታሰበ ጉዳት እና ኢ-ፍትሐዊ ሁኔታ ሊያስከትል ይችላል። ባለማወቅም ሆነ በቸልተኝነት መቃሲድ ግንዛቤ ውስጥ የማይገባበት ሁኔታ እንደተጠበቀ ሆኖ፣ በሕግ ባለሙያዎችና ተከራካሪ ወገኖች የግል ወይም የደንበኞቻቸውን ጥቅም ለማስከበር ሲባል በሕጎች አተረጓጎም ላይ ብልሐተኛ (ሥልታዊ) (ሂደል) በመሆን ሲባል ሕግ ተጠምዝቦ የሚተረጎምበት፣ ወደ ግቡ የሚደርስበትን አቅጣጫ እንዲስት የሚደረግበት ዘዴ፣ በመቃሲድ የሚታረም መሆኑ፣ በርዕሱ ላይ በቂ ግንዛቤ መያዝ አንገብጋቢ መሆኑን ያመለክታል። ስለሆነም፣ መቃሲድ የሽሪያ ሕግን በትክክል ለመረዳት እና ተግባራዊ ለማድረግ ካለው መሠረታዊ ጠቀሜታ አኳያ፣ ምንነቱን፣ የሕግ ዓላማዎች የሚለዩባቸው ዘዴዎችን፣ ልዩ ልዩ የመቃሲድ አመዳደቦችን፣ ጠቅላላ የሽሪያ ዓላማዎችን እና ሌሎች መሠረታዊ ፍሬ-ሐሳቦች በዚህ ጽኑፍ ርዕሶች ሥር ተቃኝተዋል።

1. የመቃሲድ ታሪካዊ እድገት

መቃሲድ እንደ ሌሎቹ የታወቁ የሱራል አል-ፊቅሕ አርዕስት ሁሉ ከጥንታዊ የመስኮ አነሳስ ጀምሮ የነበረ ሳይሆን የቅርብ ዘመናት ሱራል ምሁራን ትኩረት ያገኘና የሱራል ጥናት ዘርፍ አዲስ ጭማሪ ነው። በዚህ ዘመን የሚወጡ ብዙዎቹ የሱራል ድርሳናትም ቢሆኑ የመቃሲድ ርዕስን አካተው አይገኙም።⁵ ምንም እንኳ ግንባር ቀደም የሙሀመድ ባልደረቦች፣ ሽሪያን እንድ ሕግ ብቻ ሳይሆን እንደ ሥርዓተ-እሴት ይመለከቱት የነበር ለመሆኑ፣ እና እነዚህ እሴቶችንና ዓላማዎችን በሕግ አተረጓጎማቸውና ትግበራቸው ላይ ያንጸባረቁ መሆኑን የሚያስረዱ ታሪካዊ ማስረጃዎች ቢኖሩም፣ በመጀመሪያዎቹ የኢስላም ዐሥርተ-ዓመታት በባልደረቦች ተከታዮች (ታቢዑን) ተመስርተው ከነበሩ ሁለት የምሁራን ጎራዎች፣ አሕል አል-ሀዲስ (የሀዲስ ባለቤቶች) የሚባሉት፣ ከአሕል አር-ረአይ (የአሳቤ/አመክንዮ ባለቤቶች) አንጻር ሲታዩ፣ በቀዳሚ ምንጮች (ቀርአንና ሱናሕ) የተደነገጉ ሕጎችን ቃል-በቃል የመተርጎም ዝንባሌ የነበራቸው መሆኑ፣ እንዲሁም በተቃራኒው ዓላማን ወይም ምክንያታዊ እሳቤን በምንጮች ያልተደገፈ ነው በማለት ይቃወሙ የነበር መሆናቸው፣ መቃሲድ በእነዚህ የእድገት ጊዜያት መሠረት እንዳያገኝ ሆኗል።⁶ ከእነዚህ የምስረታ ዘመናት በኋላ ለሦስት ምዕተ-ዓመታት የዘለቀው የሽሪያ አረዳድ ዋነኛው መገለጫው ደረቅ፣ የቃል በቃል የሕግ አረዳድ ዘዴዎች ላይ ያተኮረ ሲሆን፣ የሽሪያ ዓላማዎች ግምት ውስጥ ሳይገቡ ሕጎችን የሚተረጎሙትና ከምንጮቹ የሚወስዱበት (ኢጅቲሓድ) አቀራረብ ሰፍኖ ነበር።⁷

ከዚህ ለገገዎች በስተቀር፣ ሁሉም ሱራል ምሁራንና መዝሐቦች፣ የመቃሲድን አስፈላጊነትና ጠቀሜታ በአጅግ ያምኑበት ነበር፤ በተጨማሪም የሕግ ትንታኔያቸው፣ ከሽሪያና የፊቅሕ

⁵ Mohammad Hashim Kamali, "Maqasid Al-Shari'ah": The Objectives of Islamic Law, Islamic Studies, Vol. 38, No. 2, p. 198. Available At: <http://www.jstor.org/stable/20837037> (Accessed: 20-10-2017).

⁶ Kamali, "Maqasid Al-Shari'ah", *Supra* note 5, p. 198.

⁷ Ibid.

ድንጋጌ ምክንያት (ዲላሕ) እና ዓላማ ጋር የሚጻጸር አተረጓጎምን አይቀበሉም ነበር።⁸ ሆኖም ግን እስከ ቅርብ ዓመታት ድረስ መቃሲድን በርዕስነት አንስተው ለማብራራት ዝግጁ አልነበሩም፤ ለዚህ ምክንያቱ ደግሞ በምርምር አማካይነት የሕግ አውጪውን ትክክለኛ ዓላማ ላይ መድረስ ለመለየት የማይቻል በመሆኑና፤ በመለየቱ ሂደት ውስጥ በማናቸውም ሁኔታ እርግጠኛ መሆን የማይቻልበትና በጥርጣሬ ወይም ግምታዊነት (ዘኒ) ላይ የተመረከዘ በመሆኑ፤ የሽሪንሕ ሕግጋት በመቃሲድ ሥም አተረጓጎማቸው እና አፈጻጸማቸው የሚሸረሸርበት ሁኔታ ሊፈጠር ይችላል በሚል ሥጋት ርዕሱ ለረዥም ክፍለ-ዘመናት የጥናት የምርምር ትኩረት እንዳያገኝ ሆኗል።⁹ ይህ ሥጋት መቃሲድ ኢጅቲሐድን በትክክለኛ ጎዳና ላይ እንዲራመድ በማድረግ ካለው ወሳኝ ሚና አኳያ፤ መቃሲድን ወደጎን ለማለት በቂ ምክንያት ሊሆን አይችልም። መቃሲድ ተገቢነት በሌለው የግል ጥቅም ወይም ቡድናዊ እሴት ምክንያት የሕግ ማቅለያ ወይም ማሻሻያ ከሚሆንበት እድል በላይ የሽሪንሕ ሕግጋት ከጠቅላላ የመሰላሃሕ ሽሪንሕ ዓላማ እና በተለየ የተደነገጉበትን ልዩ ዓላማ በሳተ አኳኋን የሕግ አውጪውን ሐሳብ በሚያደናቅፍ እና በማያሳካ ዘይቤ እንዲተረጎሙ የሚሆኑበት አደጋ የከፋ ነው፤ በተለይም ላልተገባ የሕግ አክራሪነት/አጥባቂነት (Legalism) ጽንፍ የሚጋብዝ ነው፤ የዘመናቸን የፊቅሕ አስተማሪዎች፤ ሰባኪዎችና ሰፊው ማህበረሰብ የሕግ አተኳሪነት (Literalist legalism) ባህል የዚህ ታሪካዊ እድገት ውጤት ነው።¹⁰

በሽሪንሕ እድገት ታሪክ፤ የመቃሲድ ሐሳብ የተነሳውና ፈር-ቀዳጅ ሐሳቦችን በድርሳናቸው ያንሸራሸሩት ምሁራን በ10^{ኛው} ክፍለ-ዘመን፤ በአት-ተርሚዝ አል-ሃኪም (932 አ.) ሲሆን፤ ይህን ሥራ ያጣቀሰ ሌላ የመቃሲድ ሥራ በአማም አል-ሃረመይን አል-ጁወይኒ (1085 አ.) ተደርሷል።¹¹ አል-ጁወይኒ የቁርአን እና የሱናክ ሕጎችን በጥልቀት በማጥናት እና ከጀርባቸው የያዙቱን አንኳር እሴቶች (ዓላማዎች) በመፈተሽ አጠቃላይ የሽሪንሕ ዓላማዎችን ለይተዋል፤ በብዙኃኑ ዘንድ ተቃባይነት ለማግኘት የቻለውን፤ የመቃሲድ ሦስትዮሽ አመዳሪብን፤ ማለትም መሠረታዊ ፍላጎቶች (ይሩሪያት)፤ ደጋፊዎች (አባሪዎች) (ሃጂያት) እና አሳማሪዎች (ቅንጦታዊያን)፤ ለመጀመሪያ ጊዜ ያስተዋወቁት ጁወይኒ እንደሆኑ ይታመናል።¹² ከጁወይኒ በኋላ የመቃሲድን ጽንሰ-ሐሳብ እና የጥናት ዘዴዎች በማስፋፋት፤ አልገላሊ (እ.አ.አ 1111 አ.) ሻፊዕ አል-ገሊል እና ሳል-መ-ስተስፋ በተሰኙ መጽሕፎቻቸው ጠቃሚ መቃሲድ ምልክታዎችን አክለዋል። ሽሪንሕ፤ እምነት፤ ሕይወት፤ እዕምሮ፤ የዘር-ሐረግ - ተወላጆችን (ነሰል፣ ነሰለ) እና ንብረት የተሰኙ አምስት መሠረታዊ ዓላማዎችን የያዘ መለኮታዊ የሕግ ማዕቀፍ እንደሆነ፤ ከምንም በላይ እነዚህ ዓላማዎች ቅድሚያ ሊሰጣቸው እና ጥበቃ ሊደረግባቸው እንደሚገባ በሥራዎቻቸው አጽንኦት ሰጥተዋል።¹³

እነዚህ በኋላ የመጡ የልዩ ልዩ መዝላካላ ሊቃውንት በተጀመረው የመቃሲድ እሴት ላይ ታካይ ጥናት በማድረግ መቃሲድ የየራሳቸውን ምልክታዎች ጨምረዋል። ለአብነት ያህል፤ በሁለት

⁸ Ibid., pp. 198-199.
⁹ Ibid., p. 199.
¹⁰ Mohammad Hashim Kamali, *Sharia Law: An Introduction*, Oxford:Oneworld Publications, Oxford, 2008, p. 125.
¹¹ Kamali, "Maqasid Al-Shar'ah", *Supra* note 5, p. 199.
¹² Ibid.
¹³ Ibid.

የቂሶስ (ምስከላዊ አመክንዮ) መካከል ግጭት ቢፈጠር፣ መቃሲድን መሠረት ያደረገ ምርጫ (ተርጂክ) ማድረግ ይገባል በማለት ፈቸር አድ-ዲን አር-ራዘ (1208 አ.) እና ሰይፍ አድ-ዲን አል-አሚዲ (1233 አ.) በማለት መቃሲድ በኢጅቲሓድ ላይ ሊኖረው ከሚገባው ሚናዎች መካከል አንዱን ጠቁመዋል፤ በተጨማሪም በተለያዩ ደረጃዎች ላይ ለሚገኙ ሽሪዓዊ የሕግ ዓላማዎች መካከል አንዱን መምረጥ ግድ ሆኖ ከተገኘ፣ አንዱ ከሌላው ሊመረጥ የሚችልባቸውን መመዘኛዎች አብራርተዋል።¹⁴ የማሊኪ መዝሐብ ሊቅ የሆነው ሺሐብ አድ-ዲን አል-ቀራፊ (1285 አ.) ደግሞ የሽሪዓ ድንጋጌዎችን ተመርኩዞ ከላይ አል-ገዛሊ ከለዩዋቸው አምስት መሠረታዊ የሽሪዓ ዓላማዎች በተጨማሪ፣ ክብር (አል-ዲርድ) ስድስተኛ የሽሪዓ ዓላማ ሆኖ ሊታከል እንደሚገባ አስገንገሏል፤ ለዚህ የአል-ቀራፊ ሐሳብ፣ ከአርሱ በኋላ የመጡት አስ-ሱብኪ (1834 አ.) እና አሽ-ሽወካኒ (1834 አ.) ድጋፍ ሰጥተዋል።¹⁵ በተጨማሪም፣ ዐብድ አስ-ሰላም አስ-ሰላሚ (1282 አ.) ደግሞ፣ በመቃሲድ ላይ በሚያተኩረው «ቀዳድ አል-አህዳም» ሥራቸው፣ በዲላክ እና መቃሲድ ዙሪያ ተጨማሪ አዲስ ሐሳቦችን ያመነጩ ሲሆን፣ ከሁሉም የቁርአን ዓላማዎች ቀዳሚው «ጉዳትን መከላከል» ጨምሮ በየትኛውም ገጽታው «ጥቅምን ማስገኘት/ማስከበር» ነው በማለት ሰፊ ያለ ምልክታ አስተዋውቀዋል።¹⁶ አል-ሻጢቢ (1388 አ.) ደግሞ ቀድመው የተነሱ የመቃሲድ ንደፈ-ሐሳቦችን በጥልቀት በመተንተንና አዲስ የእይታ አቅጣጫዎችን በማመላከት፣ እንዲሁም መቃሲድ ከሚለይበቸው ዋነኛ ዘዴዎች መካከል አንዱና ዋነኛ የሆነውን ዳሰሳዊ/ሁለንተናዊ የሕግ ምርምር (ኢስቲቅራኝ/Induction) ዘዴ በማስተዋወቅ፣ ለመቃሲድ እድገት የጎላ ምሁራዊ አበርክቶ ያደረጉ ከመሆኑ አንጻር፣ የመቃሲድ አባት (ሸይኽ አል-መቃሲድ) የሚል መጠሪያ ሊያገኙ ችለዋል።¹⁷

እንደ ተቀይ አድ-ዲን ኢብን ተይሚያሕ ደግሞ የሽሪዓ ዓላማዎች ከላይ በተወሰኑ ጥቂት ዓላማዎች ብቻ ሊወሰን አይችልም፤ ሌሎችን ለምሳሌ፣ ዓለማዊ ሕይወትን በሚመሰክት የውል ግዴታን ማሟላት፣ የዝምድና ትስስር መጠበቅ፣ የጎረቤት መብትን ማክበር ወዘተ..፣ ዘልዓለማዊ ሕይወትን በሚመሰክት አምላክን ማፍቀር፣ ቅንነት፣ መልካም ባህሪያና ሥነ-ምግባር ወዘተ..፣ ከብዙዎቹ የሽሪዓ ዓላማዎች መካከል ጥቂቶቹ ናቸው።¹⁸ ይህ የሽሪዓ እሴቶች ውሱን ያለመሆን ሐሳብ አህመድ ረይሱኒን ጨምሮ ሌሎችም ዘመናዊ የመቃሲድ ምሁራን ዘንድ ሰፊ ተቀባይነት አግኝተዋል።¹⁹ ከዚህ እሳቤ ላይ፣ የሰብዓዊ መብት እና ነጻነቶች ጥበቃ፣ የኢኮኖሚ ልማት፣ የሳይንስ እና የቴክኖሎጂ ምርምር እና ልማት፣ በብሔሮች መካከል ሰላማዊ እና በመከባበር ላይ የተመሠረተ ግንኙነት ማረጋገጥ የመሳሰሉት ከቁርአን እና ከሱናክ ድጋፍ የሚገኝላቸው ታላላቅ መቃሲድ ናቸው በማለት ፕሮፌሰር ሙሀመድ ሐሽም ከማሊ የራሳቸውን ሐሳብ ጨምረዋል።²⁰ ባጠቃላይ የሽሪዓ ዓላማዎች

¹⁴ Ibid.
¹⁵ Ibid., pp. 199-200.
¹⁶ Mohammad Hashim Kamali, Goals and Purposes (Maqasid) of Shariah (Part 1), IAIS Bulletin on Islam and Contemporary Issues, No. 31 March-April 2016, p. 3. Available at: <https://www.iais.org.my/e/attach/bulletin/2016/bulletin31.pdf> (Accessed: 10-Nov-18). see also: Kamali, "Maqasid Al-Shari'ah", supra note 5, p.199.
¹⁷ Ibid., See also: Kamali, "Maqasid Al-Shari'ah", supra note 5, 198.
¹⁸ Kamali, "Maqasid Al-Shari'ah", supra note 5, p. 200.
¹⁹ Ibid.
²⁰ Ibid., p. 201.

በጥቂት ዓላማዎች ሊገደብ የማይችል፤ እንደ ወቅታዊ እና አካባቢያዊ ተጨባጭ ሁኔታዎች ዓላማዎቹ ጎልተው ሊወጡ እና ሊታዩ የሚችሉ በመሆኑ የመቃሲድ በር ሁልጊዜም ክፍት መሆኑን እንገነዘባለን።²¹

2. ጠቅላላ የሽሪን ግቦች (መቃሲድ አሽ-ሽሪንጽ)

ኢስላም በእምነት (*ዓቂዳሕ*) እና በሽሪን ማዕቀፉ፤ የሰው ልጅ በምድራዊ እና ከሞት በኋላ ባለው ሕይወቱ ስኬታማ እንዲሆን የማድረግ ዓላማ ያነገበ አምላካዊ መመሪያ ነው። በሽሪን ማዕቀፉ በተለየ ደግሞ በዋናነት ሰው በዚህ ዓለም በሚኖረው ቆይታ በግለሰባዊ ሕይወቱ ደስተኛና የተረጋጋ እንዲሆን፤ በማህበረሰብ ወይም በሃገር ደረጃ ያለውን ዘርፈ-ብዙ መስተጋብር ሰላማዊና ፍትሐዊ እንዲሆን በሚደረገው ውጣ-ውረድ ውስጥ ተዓማኒ እና ፍሬያማ የሆኑ መለኮታዊ የሕግ መርሆዎችን እና ድንጋጌዎችን ያቀርባል። ኢስላም፣ የሽሪን ሕግን የበላይነትና መሪነት በማስፈን ከሰብዓዊ ጥረት በላይ መለኮታዊ የሕግ እውቀትንና ጥበብን በመለገስ የፍትሕ፣ የሰላም እና የልማት ዓላማዎችን የማሳካት ግብ ያለው ነው። እነዚህን ዓላማዎች እውን ለማድረግ በሚደረገው ጥረት ውስጥ፣ ሰው በተሰጠው የማሰብ አቅም እና ነጻ-ምርጫ የራሱን ሰብዓዊ የሕግ ምርምር ሲያደርግ የቆየ እና አሁንም በማድረግ ላይ ያለ መሆኑ እንደተጠበቀ ሆኖ፣ ጥረቱ መለኮታዊ እገዛ እና አመራር ታክሎበት ወደ አስተማማኝ ሁኔታ ወደ ስኬቶቹ እንዲያመራ ያስችለዋል። ሰው ለሽሪን በቀረበው ልክ ለስኬቶቹም ያንኑ ያህል ይቀርባል፤ ከራቀም ያንን ያህል እየራቀ ይሄዳል። ኢስላም ምድራዊ ዓላማዎችን በማንገብ እና የሰውን እርምጃ ከራት ሆኖ ከመምራት ዓላማው በተጨማሪ፣ እነዚህ ምድራዊ ስኬቶች ተደምረው ወደ ዋነኛው የቀጣዩ ዓለም ስኬት ግብዓት እና መጋቢ የሚሆኑበትን የእምነት ማዕቀፍ ይዘረጋል። በሌላ አገላለጽ ሽሪን ግቦች ለመንፈሳዊ ግቦች እውን መሆን መሳሪያዎች ናቸው፤ ስለሆነም ሽሪን በሕግነቱ ግለሰባዊ ሕይወትን፣ ማህበራዊ፣ ኢኮኖሚያዊ እና ፖለቲካዊ መስተጋብሮችን ከመቆጣጠር እና ምድራዊ ስኬትን እንዲቀዳጅ ከማድረግ በላይ የእነዚህ ስኬቶች ድምር ለመጨመር ሕይወት መሳካት እና ማማር መሳሪያዎች ናቸው።²² ይህ መንፈሳዊ ዓላማ ከሽሪን ዓላማዎችም በላይ ታላቁ የኢስላም ዓላማ መሆኑን የሽሪን ሊቃውንት ያስገነዘባሉ።²³

²¹ Kamali, Sharia Law, *supra* note 10, p. 127.

²² ለመለኮታዊ ሕጎች ተከታይ እና ታዛዥ መሆን ከሰው አዕምሯዊ ግኝቶች በላይ ፍሬያማ ረቂቅ ጥበብ እና ፋይዳ ያዘሉ ከመሆናቸው በተጨማሪ የእምነት ነጻብራቅ ናቸው። አንድ ሰው፣ ማህበረሰብ ወይም ሃገር በሽሪን ሲተዳደር ከምድራዊ ጉልህ ፋይዳዉ ባሻገር ከሰው እውቀት እና ጥበብ በላይ ላለ ሌላ ታላቅ የሕግ እውቀት እና ጥበብ ያለ መሆኑን እውቅና አየሰጠ ነው። ተገዢነቱን፣ እጅ መስጠቱን በአመለካከት ከሚያዘዉ በላይ በተግባር አያሳየ ነው።

²³ Mohammad Hashim Kamali, Source, Nature and Objectives of Shariah, *Islamic Quarterly*, p. 119, Available At: <http://www.hashimkamali.com/index.php/publications/item/113-sources-nature-and-objectives-of-the-sharicah> (Accessed on: 24, Nov, 2017).

ኢስላም እንደ ወጥ የሕይወት መመሪያ ወይም ቁርአን እንደ በላይ የእውቀት ምንጭ፣ ዋነኛ ትኩረቱ ዓላማዊ ሕይወትን ስኬታማ በማድረግ የቀጣዩን የድህረ-ሕልፈት ዘልዓለማዊ ሕይወት ማሳካት ነው። ስለሆነም የሽሪን ሕጎች በየደረጃው የራሳቸው ዓላማ እና ለጠቅላላው የሽሪን ሕግ ማዕቀፍ የተለዩ ግቦች ቢኖሩም፣ የኢስላም የመጨረሻ ዓላማዎች ናቸው ማለት አይደለም። ለዚህ አብነት የሚሆነው፣ ይህን በቀጥታ የሚያረጋግጡ በርካታ የቁርአን ጥቅሶች ከመኖራቸውም በላይ፣ ከአጠቃላይ የቁርአን 6235 አንቀጾች መካከል፣ ወደ 350 ብቻ የሚሆኑትን ሕግን የተመለከቱ መሆናቸውን፣ ሌላው የቁርአን ክፍል በጥቅሉ ስለእምነትና እና ቀጣዩ ዓለም የሚያጠነጥን መሆኑ ነው። በዚህም መሠረት ቁርአን እንደ ሕግ መጽሐፍ ሲወሰድ አይችልም፣ በራሱ በመጽሐፉ አነጋገር፣ ቀርአን የሕይወት መመሪያ (*ሁዳ*)፣ የዋነኛው ግብ አስታዋሽ፣ ተግላጽ (*ሀክር*)፣ በተሰጡ ስሞች ይጠራል። (See: Kamali, Sources, *supra* note 22, p. 119).

በሰው የሕግ ምርምር አማካይነት የሕግ ሥርዓትን ሊዘረጋ የሚችልበት አቅም ቢሰጠውም፣ የምሉዕ እውቀት ባለቤት አይደለም ተብሎ ስለሚታመን ጥቅል የሕግ መርሆዎች እና ማሳያ ድንጋጌዎች በቁርአን እና በሱናሕ ተገልጸው እናገኛለን። እነዚህ መለኮታዊ የሕግ መርሆዎች ለሰው የሕግ እውቀት ምርምር (ኢጅቲሐድ) መሪ እንደመሆናቸው የመለኮታዊ እዝነት መገለጫዎች እንደሆኑ የእምነቱ ተቀዳሚ ምንጮች ያስረዳሉ፤ ለዚህም ነው ኢስላም የእምነት ክፍሉ እንዳለ ሆኖ፣ በሽሪዓ ክፍሉ ለአማኞች መመሪያ እና እዝነት እንደሆነ ቁርአን በምዕራፍ 10 አንቀጽ 57 የሚገልጸው። በዚህ ረገድ የመልዕክቱ አምባሳደር የሆኑት ነቢዩ ሙሀመድ ራሳቸው አምላካዊ እዝነት የተገለጠባቸው ልዑክ መሆናቸውን ቁርአን ያስረዳል።²⁴

ጠቅላላ ባለ አቀራረብ፣ ሽሪዓ እንደ መለኮታዊ የሕግ ማዕቀፍ፣ የሰውን ምድራዊ እና ድሕረ-ሕልፈት ስኬት ለማረጋገጥ ሲል በሕግ ማዕቀፉ ውስጥ ተሰራጭተው የሚገኙት ዓላማዎቹ በሦስት መሠረታዊ ዓላማዎች ስር ሊጠቃለሉ ይችላሉ። እነዚህም፣ አንደኛ፣ ግለሰባዊ ሰብዕናን ማነጽ (ተሕዚብ አል-ፈርድ)፣ ሁለተኛ፣ ፍትሕን (ዐድል) ማስፈን፣ እና ሦስተኛ፣ የሰዎችን ጥቅም ማረጋገጥ (መስለሃሕ) ናቸው።²⁵ እነዚህ ዓላማዎች በተከታዮቹ አንቀጾች ተብራርተዋል።

በተሕዚብ ስር ያለው የሽሪዓ ዓላማ የማህበረሰቡ አባላት የሆኑትን ግለሰቦች አመለካከት እና ሥነ-ምግባር በማነጽ ሕብረተሰቡን በማህበራዊ፣ በኢኮኖሚያዊ እና ፖለቲካዊ ግንኙነቱ ሚዛናዊ እንዲሆን ማድረግ ነው።²⁶ ማህበረሰብ የግለሰቦች ድምር ውጤት እንደመሆኑ፣ ሰዎች በተናጠል ያላቸውን ሰብዕና በሥነ-ምግባር እና መንፈሳዊ ትምህርት በማነጽ፣ የሕብረተሰቡን የግብረ-ገብ ዕሴቶች፣ የመከባበርና የሰላም እሴቶችን መጠበቅ ይቻላል።²⁷ በሌላ በኩል ግለሰቦች በቁሳዊ ሕይወታቸው ራሳቸውን ከመቻል ባለፈ፣ ለቤተሰባቸው፣ ለማህበረሰባቸው፣ ብሎም ለሃገር ጠቃሚ እና የራሳቸውን ሚና ማክል የሚችል ይሆኑ ዘንድ በልዩ ልዩ የቁሳዊ የሳይንስ ትምህርት መስኮች በእውቀትና በሙያ የተካኑ እንዲሆኑ ለማድረግ፣ አጠቃላይ የሽሪዓ ምድራዊና መንፈሳዊ ዓላማዎችን ለማሳካት ቁልፍ መሣሪያ ነው። በዚህ ረገድ፣ በዓለም የሙስሊም ማህበረሰብ ውስጥ ለዘመናት የዘለቀውን የሃይማኖት ትምህርትና የምድራዊ ሳይንሶች ክፍፍል (Educational Dualism)፣ እንዲሁም በሳይንስ የእውቀት ዘርፎች ላይ የታየው ደካማ የሙስሊሞች ተሳትፎ፣ እና ዓለማዊ ሳይንሶች ከመለኮታዊ የእውቀት ማዕቀፍ ውጪ በራሳቸው መንገድ በመፈርጠባቸው ምክንያት የደረሰውን ዓለም-አቀፍ የሰብዓዊነት መንጠፍ፣ ቁሳዊነትና አፍቅሮ-ትፍስህት፣ የሰላምና መረጋጋት አጡት ወዘተ.. ችግሮችን ለመቅረፍ፣ የዘመኑ የሙስሊምና ሙስሊም ያልሆኑ የሥነ-ትምህርት ልሂቃን፣ እውቀትን ኢስላማዊ ለማድረግና (Islamization of knowledge) የሁለትዮሽ የትምህርት አቀራረብ ችግሮችን ለመቅረፍ ከፍተኛ ምሁራዊ ጥረት በማድረግ

²⁴ Ibid., p. 225፣ «(ሙሐመድ ሆይ!) ለዓለማትም እዝነት አድርገን እንጅ አልላክንህም።»(ቁርአን፡ 21:107)
²⁵ Ibid.
²⁶ Ibid.
²⁷ Ibid.

ላይ ይገኛሉ።²⁸ ይህም ግለሰቦችን በትክክለኛው የሽሪን እውቀት እና እሴቶች በማነጻ፣ የሽሪን ዓላማዎችን ከግብ በማድረስ ረገድ ከፍተኛ አስተዋጽኦ ይኖረዋል።²⁹

ቁርአናዊው የፍትሕ ጽንሰ-ሐሳብ ሰፊ ሲሆን የበደል ቀጥተኛ ተቃራኒ የሆነውን የእርምት ወይም ቅጣት-ተኮር ፍትሕ (*corrective or retributive justice*) ብቻ ሳይሆን፣ በርትዕ (*ኢህሳን*) እና በእኩል ተጠቃሚነት ላይ የተመሠረተ ፍትሕ (*distributive justice*) የማስፈን ዓላማ አለው።³⁰ የፍትሕ ዓላማ በኢስላም ወይም በመጨረሻው የአምላክ ነቢይ በሆኑት በሙሀመድ እና በሕዝባቸው ላይ ብቻ የተደነገገ ሳይሆን፣ ሁሉም የቀደምት የአምላክ መልዕክተኞች ያገቡት እና እውን ለማድረግ ከፍተኛ ተጋድሎዎችን ያደረጉበት፣ ከአምላክ የተደነገገ ታላቅ የተልዕኮ ግብ ነው።³¹ ሕግን ተፈጻሚ በማድረግ ፍትሕን ለማስፈን በሚደረገው ጥረት ውጤቱ የሕጉን ዓላማ የማያሳካ በሚሆን ጊዜ በአተረጓጎሙ ዓላማውን በማገናዘብ ከፍትሕ በተጨማሪ ርትዕ (*ኢህሳን*) እውን የሚደረግበት ማዕቀፍ ያለው ነው።³²

ሌላኛው የሽሪን ዓላማ የሰዎችን ጥቅም (*መሰላሕ*) ማስጠበቅ ነው። ጥቅም ሲባል የትኛውንም አይነት ፋይዳ የሚያካትት ሲሆን፣ ምድራዊ እና ከሕልፈት በኋላ ያለውን፣ የግለሰብን እና የማህበረሰብን ቁሳዊ፣ ሞራላዊ እና መንፈሳዊ እንዲሁም የዚህን እና የመጨረሻውን ትውልድ ጥቅም በሙሉ አካቶ የያዘ ሰፊ ጽንሰ-ሐሳብ ነው። በዚህ ዓላማ ሥር ጉዳትን ወይም ብልሹነትን (*መፍሰዳሕ*) መከላከል ይካተታል፤ ምክንያቱም ጥቅሞችን የሚያሰናክሉ ወይም ጉዳትን የሚያስከትሉ ችግሮች ባለብት መሰላሃን እውን ማድረግ የማይቻል በመሆኑ ጉዳትን መከላከል (*ደፍዕ አድ-ዶረር*)³³ ወይም ችግርን ማስወገድን (*ረፍዕ አል-ሀረድ*)³⁴ በራሱ ጥቅምን የማስገኘትና የማረጋገጥ አካል ነው።³⁵ መፍሰዳሕን መከላከልና

²⁸ Taha Jabir Alwani, Toward An Islamic Alternative in Thought and knowledge, The American Journal of Islamic Social Sciences, Vol. 6, NO. 1, 1989, pp 3-4, Available at: <https://epistemology.net/subjects/islamization-of-knowledge/item/333-toward-an-islamic-alternative-in-thought-and-knowledge.html> (Accessed: 10-Nov-18).

ከጥቂት ወርቀት-ዓመታት ወዲህ፣ እውቀትን ኢስላማዊ ስለማድረግ እና የሁለት-ዮሽ የትምህርት ሥርዓት በሙስሊም ዓለም የመስኩ ምሁራን እና የምርምር ተቋማት አማካይነት አበረታች የሆነ የሥነ-ጽሁፍ እድገት እየታየ ሲሆን፣ ከኢስላማይዜሽን መርዎዎች እና ዘዴዎች በተጨማሪ፣ በርካታ የተፈጥሮ እና የማህበረሰባዊ ሳይንሶች እንደገና በኢስላማዊው የሥነ-እውቀት ፍልስፍናና ምንጮች እየተቃኙ ይገኛሉ። በዚህም፣ ፈር-ቀዳጅ ከሆነው የኢስላማይዜሽን አባት ተብሎ ሊጠቀስ በሚችለው ታላቁ ምሁር ዶ/ር ኢስማኒል አል-ፋሩቄ የተቋቋመውን ዓለም-አቀፍ የኢስላማዊ እሴት ተቋም (The International Institute Of Islamic Thought (IIIT) ጨምሮ ሌሎች ከፍተኛ ኢስላማዊ የትምህርትና የምርምር ማዕከላት ለዘርፉ እድገት ከፍተኛ ምሁራዊ ርብርብ በማድረግ ላይ ይገኛሉ። በዚህ ረገድ የኢስማኒል አል-ፋሩቄ ፋና-ወጊ የሆነው፣ «Islamization of Knowledge: General Principles and Work plan» የተሰኘውን ሥራ ይመለከታል (Available at: https://www.muslim-library.com/dl/books/English_Islamization_of_Knowledge_General_Principles_and_Work_Plan.pdf ላይ ይገኛል)፤ እንዲሁም የ IIIT ድረ-ገጽ <https://iiit.org/en/home/> እና <https://epistemology.net/> ይገኛሉ። ከኢትዮጵያ ሙስሊም ማህበረሰብ አንጻር፣ ኢስላማይዜሽን በሐሳብ ደረጃ በቂ ግንዛቤ መጨበጥ አስፈላጊ ቢሆንም፣ ከዚህ በፊት ጥንታዊው ኢስላማዊ ትምህርት ላይ ሥር-ነቀል ማሻሻያ እና ለውጥ ሊደረግበት መሆኑን በመጠቀም፣ በዚህ ረገድ የኢትዮጵያን ሙስሊም ማህበረሰብ ተጨባጭ እውነታዎች መሠረት ያደረገ ኢስላማዊ የሥነ-ትምህርት ምርምር ሊደረግ ይገባል።

²⁹ Kamali, Sharia Law, *supra* note 10, p. 28.

³⁰ Kamali, Sources, *supra* note 22, p. 225.

³¹ Ibid., p. 227. እንዲሁም ቁርአን፣ አል-ሀዲድ፣ 5:25 ይመለከታል።

³² Ibid. እንዲሁም ቁርአን፣ አል-ኃህል 16:90 ይመለከታል።

³³ ቁርአን፣ አል-ሐድ፣ 22:78

³⁴ ቁርአን፣ አል-ማኢዳሕ፣ 5:6፣ አን-ኒላእ፣ 4:28.

³⁵ Kamali, Sharia Law, *supra* note 10, p. 132.

ማስወገድ የጠቅላላው የሽሪዓ ሕግ ማዕቀፍ መዘርጋት ታላቅ ምክንያት (ዲላክ) ተደርጎ ሊወሰድ ይችላል።³⁶ በዓለማዊ ሕይወት ውስጥ በጥቅሉ ለሰዎች ጠቃሚ የሆነውን (መስላሃን) እና ጎጂ የሆነውን (መፍሰዳሕን) በተጠየቃዊ የአዕምሮ ምዘና መለየት የሚቻል ሲሆን፣ በዚህ የግምገማ ሂደት ላይ ግላዊ ጥቅም እና ስሜት ከሚዛናዊ የመስላሃሕ እሴቤ ጋር እንዳይቀላቀል ለመጠበቅ ሲባል ሽሪዓ ጥቅል መርሆዎችን የሚዘረጋ ቢሆንም፣ ጥቅም እና ጉዳትን የመለየት ዋነኛ ድርሻ ለኢጅቲሓድ የተተወ ነው።³⁷

አሽ-ሻጢቢ *ሐል-ሙዋፈቃት ፊ ኩሱል አሽ-ሽሪዓሕ*፣ በተሰኘው ፋና-ወጊ መጽሐፋቸው እንደገለጹት፣ ኢስላም በሕግነት (ሽሪዓ) ቅርጽ ለሰው ምድራዊ ፋይዳ ሲባል የተዘረጋ፣ የፈጣሪ እዝነት (ረሀማሕ) መገለጫ ነው። *ዋጂብ፣ መንዱብ* እና *ሙባህ* የሕግ ቅርጾች አዎንታዊ ፋይዳን ወይም ጠቀሜታን (መስላሃሕ) እውን የማድረግ ዓላማ ያላቸው ሲሆን፣ ሀራም እና መክፋሕ ደግሞ ጉዳትን ወይም ብልሹነትን (መፍሰዳሕ) ለመከላከል የተደነገጉ ናቸው።³⁸ ዝርዝር የሽሪዓ ድንጋጌዎችን በማስፈጸም ሂደት ውስጥ አንዱ ከሌላው ጋር የሚጋጭበት አጋጣሚ ቢፈጠር በይበልጥ መስላሃሕ የሚያስገኘው ተመራጭ መሆን ይገባዋል። ይህም ከላይ ሕግን ከርትዕ (*ኢህሳን*) የሽሪዓ ዓላማ ጋር እንደሚተረጎመው ሁሉ ሕግጋትን በመፈጸም ውስጥ የግድ አንዱ መመሪያ ካለበት በይበልጥ ጥቅም በሚያስጠብቅ አኳኋን እንዲሆን ማድረግም እንዲሁ ሌላው የሽሪዓ ዓላማ ነው።³⁹

የሰው ጥቅም (*መሲሊሕ*) በጥቅሉ በሦስት ይከፈላል፤ እነሱም መሠረታዊ አስፈልጎቶች (*ዶሩሪያት*)፣ ማሟያዎች (*ሀጂያት*) እና ቅንጦቶች (*ተህሲኒያት*) ናቸው። ሽሪዓ በየትኛውም ቅርጹ ከእነዚህ ጥቅሞች አንዱን እውን የማድረግ ዓላማ አለው። የዶሩሪያት አስፈልጎቶች የሰው ሕልውና የተመሠረተባቸው፣ የሕይወት፣ የእምነት፣ ሥነ-ልቦና እና ንብረት ፍላጎቶች ሲሆኑ፣ የእነዚህ አለመሟላት ወይም መጓደል ሁለንተናዊ ቀውስ እና ማህበረሰባዊ ዝንፈት የሚያስከትል በመሆኑ ሽሪዓ ልዩ እና የከረረ ጥበቃ ያደርግላቸዋል። የሀጂያት ጉዳዮች ደግሞ ከላይ ወሳኝ ለሆኑት አስፈልጎቶች መከበር አባሪ ሲሆኑ፣ የእነዚህ መሟላት ለዶሩሪያት መከበር ደጋፊ ሚና አላቸው። የሀጂያት አለመሟላት ወይም አለመከበር ማህበረሰባዊ ቀውስን የማያስከትል ቢሆንም አስቸጋሪ ሁኔታዎችን፣ ጉዳትን ወይም እንግልትን ሊፈጥር ይችላል። ለምሳሌ ያህል፣ ሽሪዓው በዲባራት ወይም በሙዓመላት ክፍሉ ያካተታቸው የሕግ ማቅለያዎች በሙሉ በሀጂያት ሥር የሚወድቁ ናቸው፣ ለመንገደኛ ወይም ለታማሚ ሰው የተፈቀዱ የአምልኮ ማቅለያዎችን አለመጠቀም መቸገርን (*ሀረጅ*) ያስከትላሉ።⁴⁰

የመሲሊሕ አወሳሰን በጠቅላላው ሰዎችን በተጨማሪ ይጠቅማል በሚል (*ሃቂቂያሕ*) እሴቤ ላይ የሚመረኮገ እንጂ የግለሰቦች ጥቅም እና ምቹት (*መናፊዕ*) ግምት ውስጥ ሊገባ አይችልም። ከተጠየቃዊ እና ገለልተኛ ምዘና ውጪ መስላሃሕ በግል ፍልጎትና ሥሜት (*አህዋእ አን-ኑፋስ*) እና ወገንተኛ ታሳቢዎች ላይ የተመሠረተ ከሆነ የሁለንተናዊነት (*Universal*) ባህርይውን የሚያሳጣው ይሆናል።⁴¹ በተጨማሪም፣ በመስላሃሕ አወሳሰን

³⁶ Ibid., p. 36.
³⁷ Kamali, Sharia Law, *supra* note 10, p. 35.
³⁸ Ibid., p. 132
³⁹ Kamali, Sources, *supra* note 22, p. 230
⁴⁰ Ibid., p. 229
⁴¹ Ibid.

ሂደት ላይ፣ እርስ-በርስ የሚጋጩ ጥቅሞች ካጋጠሙና የግድ አንዱ መመሪያ ያለበት ከሆነ፣ የጥቅሞቹ መሠረታዊነት እና በሽሪን አንገብጋቢ ተብለው ከተለዩ ጥቅሞች ጋር ያላቸው ቀረቤታ፣ እና በግልጽ የሽሪን አስረጃዎችና መርሆዎች ያላቸው ድጋፍ ግንዛቤ ውስጥ ገብቶ የሚወሰን ይሆናል።⁴²

ባጠቃላይ ሽሪን የሰውን ዓላማዊ ጥቅም (መሰላሃሕ) የማስከበር ጠቅላላ ዓላማ ያነገበ የሕግ ሥርዓት ሲሆን፣ በተጓዳኝ በማንኛውም ማህበራዊ መስክ ብልሹነትን (መፍሰዳሕ) መከላከል በራሱ ጠቀሜታን የማስገኘትና የማስከበር አንድ ካህል ነው። ከመሰላሃሕ መርሆዎች ላይ ሌሎች የሕግ ቀኖናዎች (ቀዋዒድ አል-ፊቅሕይሕ) የተቀሰሙ ሲሆን፣ ከእነዚህም መካከል ለጥቅምን ከማስከበር በላይ በቅድሚያ ጉዳትን መከላከል፣ እንዲሁም ሁለንተናዊ ጉዳትን ለመከላከል ሲባል አንድ ልዩ ጉዳት እንዲደርስ መተው የመሳሰሉ ጠቅላላ ተቀባይነት ያገኙ የሽሪን የሕግ ብሂሎች በመሆን ለሚነሱ አዳዲስ የሕግ ጭብጦች ሙሉ ኢድቲሐድ ማድረግ ሳያስፈልገው፣ ቀጥተኛ መፍትሔ ለመስጠት ዝግጁ የሆኑ የሽሪን ቀኖናዎች ሊቀረጹ ችለዋል።⁴³

3. መቃሲድን መለየት

መቃሲድን ለመለየት የመጀመሪያው ዘዴ፣ የድንጋጌውን የሕግ ቅርጽ እና ቋንቋዊ መልዕክቱን በቀጥታ በመውሰድ፣ ዓላማውን መለየት ይቻላል። ከልካይ ሕግ ከሆነ መከላከል፣ አሳዥ ሕግ ከሆነ እንዲፈጸም ማዘዙ የሽሪን ዓላማ ነው በማለት መቃሲድ ከድንጋጌው ቋንቋዊ አገላለጽ ይወሰናል። በሌላ አነጋገር፣ የድንጋጌው አማራጭ መልዕክት ከዓላማው ተለይቶ አይታይም። ይህን አቀራረብ እንደ ሂሊሪ ያሉ የቃል-በቃል የሕግ አረዳድ የሚከተሉ መዘሐቦች የሚከተሉት ሲሆን፣ የሽሪን ዓላማ ከሕግ ድንጋጌ አገላለጽ ተለይቶ እንደሚታይ ያስረዳል።⁴⁴ ከድንጋጌው ቀጥተኛ መልዕክት በተጨማሪ፣ ከጀርባ ያለው የሕግ ምክንያት (ዒላሕ) ሊመረመር እና ሁለቱ የሕግ ገጽታዎች በአንድነት ሊታዩ ይገባል የሚለው፣ ኢማም አሽ-ሻጠቢን ጨምሮ የብዙኃኑ ዑለማእ የመቃሲድ አቀራረብ ነው። ለዚህ ምክንያታቸው ደግሞ፣ የአንድ ድንጋጌ ትዕዛዝ ወይም ክልከላ በራሱ ድንጋጌው ሊያሳካው ያሳበው ወይም ከመነሻው የተደነገገበት ምክንያት ሊሆን አይችልም፤ ከትዕዛዝ ወይም ክልከላ ጀርባ ምንጊዜም አንድ ጥቅም የማስገኘት ወይም ጉዳትን የመከላከል ወይም ችግርን የመቅርፍ ግብ ይኖራል። ይህ የድንጋጌ ምክንያት ከቋንቋዊ መልዕክቱ ጋር ተዳምሮ ለመቃሲድ ምርምር መነሻ ሊደረግ ይገባል። የድንጋጌው ዒላሕ በግልጽ በአንቀጹ ውስጥ ባልተመለከተ ጊዜ፣ የሕግ ዓላማ (ሂክማሕ) ሙሉ በሙሉ በአንቀጹ አገላለጽ እና በወቅቱ የቋንቋ አጠቃቀም ላይ ይመሰረታል።⁴⁵

⁴² Ibid., p. 230

⁴³ Ibid. የሽሪን ስግ ቀኖናዎች (ቀዋዒድ አል-ፊቅሕይሕ) ራሱን የቻለ ሰፊ ትንታኔ የሚያስፈልገው፣ ከሌላ አል-ፊቅሕ ርዕሰ-ጥናቶች መካከል አንዱ ነው።

⁴⁴ Muhammad Hashim Kamali, Maqasid al-Shariah Made Simple, Occasional paper Series 13, The International Institute of Islamic Thought, 2008, pp. 12-13. Available at: https://www.academia.edu/attachments/33761430/download_file?st=MTU0MTg2NTI2NCwyMTMuNTUuODMuMTI0LDY1MjE0NjM%3D&s=swp-toolbar&ct=MTU0MTg2NTI2MSwxNTQxODY1MjkyLDY1MjE0NjM = (Accessed: 10-Nov-18).

⁴⁵ Ibid., p. 13.

እዚህ ላይ ግልጽ መሆን ያለበት፣ ዲላክ ሲባል አንድ ልዩ የሽሪዓ ሕግ የተደነገገበትን የጀርባ ምክንያት ሲጠቁም፣ ሂክማሕ ደግሞ ድንጋጌው ሊያሳካው ያለበውን ዓላማ ያመለክታል። ይህ ልዩ የድንጋጌ ዓላማ (ሂክማሕ) አጠቃላይ የሽሪዓ ዓላማ የሆነውን ጥቅምን ማስገኘት (መሰላሃሕ) እና ጉዳትን ወይም ብልሹነትን መከላከልና ማስወገድ (መፍሰዳሕ) የሚያሳካ ንዑስ-ዓላማ ነው። በምሳሌ ግልጽ ለማድረግ ያህል፣ ኸምር (ወይን) የተከለከለበት ምክንያት (ዲላክ) በአንቀጽ ያልተገለጸ በመሆኑ፣ ኸምር ለምን ተከለከለ በሚል ጥያቄ የአንቀጹን አገላለጽ እና የወቅቱን የቋንቋ አጠቃቀም መሠረት በማድረግ፣ የድንጋጌውን ምክንያት (ዲላክ) መለየት የመጀመሪያው የሙጅተሒድ ተግባር ነው። ኸምር የተከለከለው አስካሪ በመሆኑ ምክንያት ከሆነ፣ ይህ የድንጋጌው ዲላክ ይሆንና፣ አስካሪነቱ የተወገዘበት ጠቅላላ ምክንያትና ዓላማ ደግሞ የሰውን የአዕምሮ ሚዛን የሚያዛዘና ጉዳት እንዲደርስ ስለሚያደርግ መፍሰዳን የመከላከል ዓላማ (ሂክማሕ) አለው ማለት ነው። በጥቅሉ፣ ጉዳትን መከላከል በራሱ ጥቅም የማስገኘት አካል በመሆኑ የጠቅላላው የሽሪዓ ሕግ ማዕቀፍ ዓላማ መሰላሃሕ ነው ቢባል ስህተት የለውም። ከሕጉ አንቀጽ አገላለጽ እና የቃላት ፍቺ አኳያ የድንጋጌውን ዲላክ መለየት አንቀጹን መሠረት ያደረገ ንድፈ-ሐሳባዊ (የኦሱል) አቀራረብ ሲሆን፣ የድንጋጌውን ዓላማ (ሂክማሕ) መለየት ደግሞ የመቃሲድ (ተጨባጭ ዓላማን መሠረተ ያደረገ) አተያይ ነው።⁴⁶ መቃሲድን መለየት የድንጋጌን ምክንያት (ዲላክ) እንደመለየት ከባድ አይደለም፤ በተለይ ዲላክ በሕጉ አንቀጽ ወይም ዘገባ በግልጽ ያልተመለከተ ከሆነ፣ የዐረፍተ-ነገሩን እማራያዊ (ሀቂቂ) እና ፍካሬያዊ (መጃዚ) መልዕክት፣ ጥቅልነትና (ዐም) ዝርዝርነት (ኸስ) ወዘተ.. ባህርያት መሠረት አድርጎ መተንተን አስፈላጊ ስለሚሆን ሙያዊ ችሎታን ይጠይቃል።⁴⁷

መቃሲድን መለየት፣ ከሕጉ ቋንቋዊ ይዘት በዘለለ፣ ሰፊ ያለ አመክንዮአዊ ምርምር የሚጠይቅ ነው፤ በዚህ ረገድ ከድንጋጌው አንቀጽ እና ዲላክ በተጨማሪ፣ ሕጉ የወረደበት መንስኤ እና ከባቢያዊ እውነታ (አውድ) (አስባብ አጉ-ኑዙል) ከፍተኛ ጠቀሜታ አለው። ሕግን ከወረደበት ወይም ከተደነገገበት ልዩ ምክንያት እና አጃቢ እውነታዎች ውጪ ቋንቋዊ (እማራያዊ) መልዕክቱን ብቻ መከተል፣ ከሕጉ ዓላማና መንፈስ ውጪ ለተሳሳተ አረዳድና አተረጓጎም የሚዳርግ የመሆኑን ያህል፣ የአስባብ አጉ-ኑዙል በቂ ግንዛቤ ደግሞ የሕግ አውጪውን ዓላማ በትክክል ለመረዳት ወሳኝ ግብዓት መሆኑን፣ በቀደመው የኦሱል አል-ፊቅሕ እድገት የቃል በቃል የሕግ አረዳድ እና ከምንጮች ጋር በጥብቅ በተሳሰረ ኢጅቲሓድ (ቂያስ - ምስስሻዊ አመክንዮ) ላይ ተወስኖ የቆየ በመሆኑ፣ ለአስባብ አጉ-ኑዙል ይሰጠው የነበረው ትኩረት አናሳ ነበር፤ በውጤቱም መቃሲድ የሚጠበቅበትን ያህል ታሪካዊ የኦሱል አሻራ እንዳይኖረው ሆኗል።⁴⁸

መቃሲድ ወደሚለይበት ዘዴ ስንመጣ፣ ብዙዎቹ የሽሪዓ መርሆዎችንና ድንጋጌዎችን በማጥናት ዓላማቸውን መለየት አስቸጋሪ እንዳልሆነ አሸ-ሻጢቤ ይገልጻሉ። የሕጎቹን ዓላማዎች የሚያሟሉና የሚደግፉ ሌሎች ተጓዳኝ ዓላማዎችም ቢሆኑ የመቃሲድ አካል ናቸው። ከቁርአንና የሕግ አንቀጾችና የሱናሕ የሕግ ዘገባዎች የተላለፉ ግልጽና ልዩ (ቀጥዲ)

⁴⁶ Kamali, Sharia Law, *supra* note 10, p. 128.
⁴⁷ Ibid., p.128 & 131.
⁴⁸ Ibid., pp. 130 &124.

ድንጋጌዎችን መሠረት በማድረግ መቃሲድን መለየት አንዱ ዘዴ ነው።⁴⁹ አሟይና ደጋፊ (ሃጂዶት) ዓላማዎችን በተመለከተ፣ ለምሳሌ፡- በሕግ ግዴታ የተደረገን ተግባር (ዎጂብ) ለመፈጸም አስፈላጊ የሆኑ ነገሮች ሁሉ፣ የግዴታነት ቅርጽ አላቸውን? ወይም እንዲሁም በሕግ ከተከለከለ ነገር ለመቆጠብ አስፈላጊ የሆነ ሁሉ፣ በክልከላው ዓላማ ውስጥ ይካተታልን? ለሚሉት ጥያቄዎች በጥቂት ዝርዝር ነጥቦች ላይ የምሁራን ልዩነት ቢንጸባረቅም፣ ከሕግ ትዕዛዝ ወይም ክልከላ ጀርባ ያሉ አስፈላጊ ነገሮች (ቅድመ-ሁኔታዎች) ሁሉ በትዕዛዙ (ዎጂብ) ወይም ክልከላው (ሀራም) ዓላማ ስር የሚወድቅ መሆኑ ላይ ጠቅላላ ስምምነት አለ።⁵⁰

ለመቃሲድ መንደርደድ የተደረገው የሽሪን አስረጃ ግልጽ ካልሆነ፣ ወይም ሆኖ (አሻሚ) ከሆነ፣ ጥቅል እና ግልጽ ካልሆኑ የሕግ አስረጃዎች ላይ መቃሲድ ከሚለይባቸው ወሳኝ ዘዴዎች መካከል አንዱ ኢስቲቅራኝ (ዳሰሳዊ አረዳድ/Induction) ነው። አንድ ወይም ሁለት አንቀጾች ለየብቻቸው ግልጽ ባይሆኑም ሁሉም በአንድነት ሲነበቡ፣ ተነጣጥለው ሆኖ የነበሩት በሕብረት ግልጽ የሆነ መልዕክት የሚያስተላልፉበት እድል ሰፊ ነው። በዚህ ጊዜም ከአንዚህ በአንድ አጀንዳ ላይ ከሚያጠነጥኑ ድንጋጌዎች ላይ መቃሲድ በኢስቲቅራኝ (በአንድነት በማንበብ) ሊለይ ይችላል። የልዩ ልዩ የሕግ ክፍሎችና ድንጋጌዎች ዓላማ ብቻ ሳይሆን በራሱ በመቃሲድ ጥናት ውስጥ መሠረታዊ የሆኑ፣ ለምሳሌ፣ ከታች እንደተብራራው፣ መቃሲድ ደረሰ፣ ሃጂ፣ ተህሲኒ በተሰኙ ሦስት ምድቦች መመደቡ፣ በደረሰ መቃሲድ ስር አምስቱ ማለትም እምነት፣ ሕይወት፣ እዕምሮ፣ ንብረት እና ትውልድ የሚካተቱ መሆኑ፣ በዚህ በምሁራን ጥልቅ እና ጥቅል የቁርአንና የሱናሕ ጥናት (ኢስቲቅራዕ) ድምጻዊ ነው። ባጠቃላይ ሻጠቢ እንደሚያረጋግጡት አጠቃላይ አመክንዮ (Inductive Reasoning) መቃሲድን በመለየት ሂደት ውስጥ ቀዳሚውን ሚና የሚጫወት ዘዴ ነው።⁵¹

የሕጎችን ዓላማ በመለየትና አተረጎጣቸውን እና ትግበራቸው ዓላማውን የተከተለ እንዲሆን ለማድረግ፣ አንዲሁም የተለዩት ዓላማዎችን ተንተርሶ በአዲስ ጭብጦች ላይ አዲስ ድንጋጌዎችን ለመቅረጽ እና ውሳኔዎችን ለመስጠት ይቻላል ዘንድ በመጀመሪያ የተለየው መቃሲድ ከግላዊ ፍላጎት ወይም ቡድናዊ እሳቤ በራቀ አኳኒን መከናወኑን ማረጋገጥ ያስፈልጋል። እንዲሁም ነገሩ ጥልቅ የምንጮችን ግንዘቤ የሚጠይቅ እንደመሆኑ፣ በዚህ ረገድ ሊፈጠር የሚችለውን ስህተት ለማስወገድና በቅንነት ይፈጸም ዘንድ፣ በመጅቶሐዶች በተናጠል ከሚከናወኑ ይልቅ፣ በጋር የሊቃውንት ምክክር የሚከናወንበት የሕብረት ኢጅቲሐድ ተቋማዊ አደረጃጀት (ምክር-ቤታዊ ኢጅቲሐድ) ሊፈጠር እንደሚገባና በዘመናዊ የሕግና ፖሊሲ አወጣጥ ሥርዓት ውስጥ ምሁራዊ አመራርና እገባ የሚያደርግበት መዋቅር ሊዘረጋ እንደሚገባ ከማለ. ያስረዳሉ።⁵²

⁴⁹ Ibid., pp. 131-32.

⁵⁰ Ibid., p. 133.

⁵¹ Ibid., pp. 132-133.

⁵² Ibid., p. 136. ኢጅቲሐድ በምሁራን ምክክር ወይም በዘመናዊ የመንግሥት አስተዳደር ውስጥ በሕዝብ በተቋቋመ የሕግ አወጫ አካል (ፓርላማ) ውስጥ የሽሪን ሊቃውንትን ባቀፈ የሽሪን ኮሚቴ አማካይነት የሚተገበርበት ተቋማዊ ቅርጽ አጥጋቢ በሆነ ደረጃ ያላደገ በመሆኑ አሁንም ቢሆን መቃሲድ ኢጅቲሐድን በማቃናት፣ እንዲሁም መቃሲድ የሕግ ዓላማዎችን ከማስጠበቅ በተቃራኒ ቅንነት ለገደለው የግል ራዕይ ተገዥ እንዳይሆን በኢጅማዕ የሚፈጸምበት እድገት ገና የሚቀረው መሆኑን ምሁራን ያስረዳሉ። (ከማለ፣ ዝኒ ከሚሁ፣ ገጽ 170 -171 ይመለከቷል።)

4. መቃሲድ እና ኢጅቲሓድ፡- ሱሱልን - መቃሲድን መሠረት ያደረገ ኢጅቲሓድ

ሱሱልን መሠረት ያደረገው ኢጅቲሓድ በዋናነት የቃል በቃል አረዳድ ላይ የተመረከበ በመሆኑ፤ እና ከዚህም አለፈ ከተባለ ከምስሰላዊ አመክንዮ (ቂያሳ) ስለማይዘል የቁርኣናዊ ሕጎችን የድንጋጌ ምክንያት (ዲላክ) አሳማኝ በሆነ ደረጃ ለማስረዳት አይችልም። ለምሳሌ፡- ለሥርቆት ወንጀል የተቀመጠው ቅጣት እጅ መቁረጥ ነው፤ በሱሱልን ኢጅቲሓድ መሠረት የዚህ ድንጋጌ ምክንያት ምናልባት ሥርቆት በእጅ ስለሚፈጸም ነው ከማለት አያልፍም። መቃሲድን መሠረት ባደረገ የሕግ ምርምር ከሆነ ግን ሕጉ በወጣበት ጊዜ የነበረውን አካባቢያዊ ሁኔታ (አሰባሳቢ አንጉዙል) ይፈትሻል፤ እጅ መቁረጥ እንደ ቅጣት የተመረጠበትን ምክንያት ከወቅቱ፤ ከቦታው እና ከአካባቢያዊ ሁኔታው ጋር በማዛመድ ትንታኔ ይደረጋል። ነገሩን ግልጽ ለማድረግ በያዘነው ምሳሌ እንግፋብት፤ የሚከተሉት ለሥርቆት ወንጀል ከተደነገገው የእጅ መቁረጥ ቅጣት ጀርባ ተከታዮቹ አጃቢ ሁኔታዎች በወቅቱ የአረቢያ ማሕበረሰብ መገለጫዎች ነበሩ፤ አንደኛ፣ ከኢስላም መምጣት በፊት ለሥርቆት እጅ መቁረጥ በአረቦች ይተገበር ነበር፤ ሁለተኛ፣ የወቅቱ የአረቢያ ማሕበረሰብ ዘላን የነበረ በመሆኑ፤ ግጦሽ እና ውሃ ፍለጋ ግመሎቻቸውንና ድንኳናቸውን (ቤታቸውን) ይዘው የሚዞሩ ስለነበር የአሥራት ቅጣትን ማስፈጸም አይቻልም ነበር፤ ምክንያቱም የእስር ቅጣትን ለማስፈጸም ቋሚ እስር-ቤቶችን ማቋቋም እና ዋርዲያዎችን ማደራጀት፤ እንዲሁም ለእስረኞች መደበኛ የምግብ አቅርቦትና ሌሎች አገልግሎቶችን የያዘ የሚረግድ ቤት ተቋም ያስፈልጋል። አርብቶ-አደር እና ዘላን በሆነው የወቅቱ ማሕበረሰብ የንብረት መብትን ማስከበር እጅግ አንገብጋቢ ከመሆኑ ጋር፤ እንዲሁም ኢስላም በመጣበት ጊዜ የልማድና የአኗኗር ለውጥ ያልነበረ በመሆኑ ቀድሞ እንደነበረው የአረብ ልማዳዊ ሕግ ሁሉ የሽሪዓ ሕጉ ተመሳሳይ ቅጣት እንዲሰጥ አድርጓል።⁵³ ተመሳሳይ አይነት ትንታኔ ለአመንዝራነት እና የወንጀሉን የማስረጃ አቀራረብ በተመለከተ ለተቀመጡት ቅድመ-ሁኔታዎች፤ አንዲሁም ሌሎች ቁርኣናዊ የወንጀል ቅጣቶች ላይ ሊቀርብ ይችላል። በተለይም፤ ለአመንዝራነት የወንጀል ክስ፤ አራት የዐይን ምስክሮች እንዲቀርቡ የተደነገገው ከወቅቱ የምድረ-በዳ ላይ ሕይወት እና ዘላንነት ጋር ተያይዞ ተፋጻሚ ሊደረግ የሚችል ነበር። እዚህ ላይ አንገብጋቢ ጥያቄ የሚሆነው፤ በገጠርና በከተሞች ውስጥ በአንድነት ሰፍሮና ተደላድሎ ለሚኖረው የዘመኑ ማሕበረሰብ እነዚህና መሳሰል የሽሪዓ ሕጎች አግባብነት አላቸውን? የሚለው ነው። በዚህ ዘመን የሥልጣኔ ደረጃ፤ የሕብረተሰብ አደረጃጀት እና የግለሰብ አኗኗር አካሄድ፤ የሴሰኝነት ወይም አመንዝራነት ወንጀል በአራት የዐይን ምስክሮች ይረጋገጥ ከተባለ ፍጹም የማይቻል ነው ለማለት ያስደፍራል። በሱሱል ላይ በተመረከበ ኢጅቲሓድ ከሆነ፤ እነዚህ እና መሳሰል የሽሪዓ ሕጎች የተደነገጉበትን አካባቢያዊ ሁኔታና ተጨባጭ እውነታ ታሳቢ ሳይደረግ ሕጉ ቃል በቃል በቦታ እና በሁኔታ ሳይወሰን እንዲፈጸም ለማድረግ የሚሞክርና በመጨረሻም ተቀባይነት እንዲያጣና በወረቀት ላይ ብቻ እንዲቀር የሚያደርግ ነው። ከጥንት ከሻፊዲ ጊዜ ጀምሮ፤ ኢጅቲሓድ በድንጋጌው አገላለጽ፤ ቃላት እና ሐረጎች ላይ ብቻ ታስሮ በቂያሳ አማካይነት የሚደረግ ውስን የምርምር ሂደት የነበረ ሲሆን፤ አንዳንድ ጊዜም ለሕጉ መውጣት ምክንያት የሆነውን ዓላማ (ሂክማሕ) በሚያደናቅፍ አካሄድ ሲከናወን ቆይቷል። እንደ ሻጢቢ እና ሌሎች የመቃሲድ ምሁራን እይታ ደግሞ ከሕግ የቃል በቃል ትርጓሜ ወይ ቂያሳዊ ድምዳሜ የሕጉን ዓላማ ያላነገበ፤ ደረቅ የቃላት ጨዋታ መሆን የለበትም።⁵⁴ አሰባሳቢ አን-

⁵³ Ibid., pp. 130-131.

⁵⁴ Ibid., p. 127.

ነቱልን ግምት ውስጥ በማስገባት እና የሽሪንጎው ዓላማ ሳይሰናከል፣ ተጨባጩን እና ማህበረሰባዊ ለውጡን ያገናከቡ ሌሎች አማራጭ ድንጋጌዎችን በመዘርጋት ሕጉ ያገነጠውን ፍትሕንና መረጋጋትን የማስፈን ዓላማ (መሷሊሕ) እንዲያሳካ ማድረግ የሚቻለው መቃሲድን መሠረት ባደረገ ኢጅቲሓድ አማካይነት ነው።⁵⁵

መቃሲድን መሠረት ያደረገ ኢጅቲሓድ ደግሞ ለሕጉ መደንገግ የቅርብ ምክንያት ከሆነው ግላሕ ባሻገር ሕጉ በመደንገጉ ለማሳካት በታሰበው ዓላማ ላይ የተመረኮዘ ነው። የዚህ አይነቱ የሕግ ምርምር የሕጉን አገላለጽ መነሻ ያደረገ የሐሳብ መስመር (ቷያስ) የተከተለ ሳይሆን ጠቅላላ የሽሪንጎ ዓላማ የሆነውን የመስላሃን ግብ እውን ለማድረግ ከሕጉ ጀርባ ያለውን ጥበብ፣ ምክንያተ-ድንጋጌ (ሂቅማሕ) መሠረት ያደረገ ነው። ስለዚህ የኡሱል ኢጅቲሓድ እና የመቃሲድ ኢጅቲሓድ ሁለት የተለያዩ አተያይ ያላቸው የሽሪንጎ ምርምር አቀራረቦች መሆናቸውን ይገነዘባል።⁵⁶

የ20^{ኛው} ክፍለ-ዘመን የመቃሲድ ሊቃውንት መካከል ቀዳሚው የሆኑት ሚሒር ኢብን ዐሽር፣ መቃሲድ አሹ-ሸሪንጎስ አል-ኢስላሚያሕ በተሰኘው ፋና-ውጊ መጽሐፋቸው እንደሚያስረዱት፣ የሽሪንጎ መቃሲድን ያልተከተለ ኢጅቲሓድ ለስህተት እንደሚዳርግና፣ የሕጉን ዓላማና መንፈስ ወደ ጎን በመተወ የግል እይታ በኡሱል ጥቅሶች ውስጥ ጎልተው እንዲታዩ በማድረግ የአረዳድ ችግር ይፈጥራል። እንዲሁም የመቃሲድ እውቀት ኢጅቲሓድ ለማድረግ (መጅቲሒድ ለመሆን) አንዱና ወሳኝ ቅድመ-ሁኔታ እንደሆነ ያስገነዘባሉ። በሌላ በኩል፣ የሕጉን ቃላት ብቻ በመከተል የሚደረግ አተረጓጎም የሕጉ ዓላማ በሌላ ተጨባጩን በተከተለ አተረጓጎም ሊሳካ ቢችልም አላስፈላጊ የቃላት አክራሪነትን ያስከትላል። በምሳሌ ግልጽ ለማድረግ ያህል፣ የዘነሕ ወይም የዘነሕ አል-ሬጥር (በረመዳን ያም መጨረሻ ለድሆች የሚሰጥ ምጽዋት) አከፈፋልን በተመለከተ በሀዲስ የተገለጸው በአይነት እንደሚከፈል ነው። ይህን መሠረት በማድረግ አሽ-ሻፊዒ ዘነሕ በጥሬ ገንዘብ ሊከፈል አይችልም የሚል አቋም አላቸው። ሀኪዎች ደግሞ የዘነሕ ዓላማ የድሆችን ፍላጎት ማሟላት እስከሆነ ድረስ በጥሬ ገንዘብ ቢሰጥ ዓላማው የማይደናቀፍ በመሆኑ በጥሬ ገንዘብ መክፈል ይፈቀዳል የሚል እይታ አላቸው።⁵⁷ በአይነቱ እንዲከፈል የሚገልጹት ሀዲሶች የወቅቱን የአረቢያ ማህበረሰብ አኗኗር መሠረት በማድረግ የተላለፉ ናቸው። ስለሆነም ዓላማቸውን በመከተል ባለንበት ዘመን ማንኛውም ንብረት በወረቀት ገንዘብ በሚወከልበትና በጥሬ ገንዘብ ፍላጎትን ማሟላት በሚቻልበት ሁኔታ ላይ ዘነሕ በገንዘብ ቢከፈል ከሕጉ ጋር የማይደረር፣ ብሎም ዓላማውን ሙሉ በሙሉ እውን የሚያደርግ በመሆኑ የሻፊዒ መዝሐብ አቋም መቃሲድን ያላገናዘበ ነው ማለት ይቻላል።⁵⁸

በተጨማሪ ምሳሌ ለማብራራት፣ እንደ ኢማም ማሊክ እይታ ዘነሕ በዓመቱ መጨረሻ ከሚከፈልበት ጊዜ ቀደም ብሎ መክፍል የሚቻል መሆኑን ተጠይቀው፣ ከሶላሕ (ስግደት) ጋር በማመሳሰል (ቷያስ በማድረግ) ሶላሕ ከወቅቱ ውጪ እንደማይፈጸም ሁሉ ዘነሕም እንደዚሁ በወቅቱ ብቻ መክፈል ይኖርበታል የሚል ፈትዎ (ብይን) ሰጥተዋል። ነገር ግን

⁵⁵ Ibid., p. 131.
⁵⁶ Ibid., p. 128.
⁵⁷ Ibid., p. 137.
⁵⁸ Ibid.

እንደ ኢብን ሳሪቢ (1148 አ.) እና ኢብን ሩሽድ (1126 አ.) ያሉ የእርሳቸው መዘሐብ ተከታይ ሊቃውንት የማሊክ ጸዳም ቀልብሰው ከሕጉ ዓላማ አኳያ ለከፋዩ አመቺ እስከሆነ ድረስ *ዘካሕ* ቀድሞ ቢከፈል የማይከለከል ወይም የሚፈቀድ መሆኑን ገልጸዋል። ከዓላማ አንጻር ብቻ ሳይሆን *ዘካሕ ከሶላሕ ጋር* በተመሳሳይነት የታየበት አመክንዮ (*ቴያስ*) በራሱ ትክክል አይደለም፤ ምክንያቱም ሶላሕ የሚፈጸምበት ልዩ ጊዜ ተለይቶ የተደነገገ ሲሆን፤ ለ*ዘካሕ* አከፋፈል ደግሞ ልዩ ጊዜ ያልተቀመጠ በመሆኑ፤ *ዘካሕ* ቀድሞ ብሎ ለመክፈል የተፈቀደ መሆኑን አስረድተዋል።⁵⁹

ሽሪሳዊ የሕግ ምርምር (*ኢጅቲሐድ*) እና ብይኖች (*ፈታዎ*) የሚያስከትሉት ውጤት (*መዓላት*) ከወዲሁ ታሳቢ በማድረግ፤ ከሕጉ ዓላማ አንጻር አስፈላጊውን ማስተካከያ ማድረግ የመቃሲድ አንዱ አካል ነው። ምንም እንኳን የሽሪሳ ምርምር የ*ኢጅቲሐድ* መርሆዎችንና ሥነ-ሥርዓቱን የጠበቀ ቢሆንም፤ የሚያስከትለው ውጤት የከፋ ከሆነና ሌላ የገዘፈ የሽሪሳ ዓላማ የሚያፈርስ ከሆነ ፍርዱ እንዳይፈጸም ወይም በርትዕ (*ኢስቲሆሳን*) መሠረት በሌላ መቃሲድን ባገናዘበ አማራጭ ውሳኔ መተካት ይኖርበታል። ለምሳሌ፤ በቅድመ-ኢስላም የመካሕ አረቦች ካዕባን ሲገነቡ አብራሃም የካዕባን መሠረት ከሞላበት ትክክለኛ ቦታ ላይ ያልገነቡ መሆኑ እየታወቀ፤ ካዕባው ቀድሞ የተገነባበት ልዩ ቦታ ላይ እንደገና እንዲገነባ ከዓኢሻ በኩል ሐሳብ ቢቀርብም፤ ነቢዩ ሙሀመድ ግን እርምጃው በምዕመናን ላይ ሊያስከትለው የሚችለውን የእምነት መዋዠቅ ችግር ታሳቢ በማድረግ፤ ካዕባው ባለበት እንዲቀጥል አድርገዋል።⁶⁰ ከዚህ ወሳኔ መረዳት የሚቻለው አንዳንድ ሐቅን ለመከተል በሚደረገው ሙከራ ሌላ ታላቅ ዓላማ (*መቅሲድ*) የሚኖድ ከሆነ ከውጤቱ አኳያ ወሳኔው መልኩን እንዲቀይር ሊደረግ እንደሚገባና ሽሪሳም የሚደግፈው መሆኑን ነው።⁶¹

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid., p. 138.

መቃሲድ ከወንጀል ሕጎች አፈጻጸም አኳያ ሲታይ፤ አንድ የወንጀል ድንጋጌ እና ቅጣት የተደነገገበት ልዩ ምክንያት (*ዒላሕ*) እና ከባቢያዊ ሁኔታ (*አስባብ አጉኑብል*) ግንዛቤ ውስጥ ገብቶ፤ የሕጉ ዓላማና መንፈስ ከተለየ በኋላ፤ ድንጋጌውን በአንድ በተለየ ጉዳይ ተፈጻሚ ሲደረግ፤ የወንጀል አድራጊውን፤ ድርጊቱን ያካበቡ ወሳኝ ፍራጎቶች ግምት ውስጥ ገብተው፤ እንደ ጉዳዩ ሁኔታ በርትዕ እሳቤ ላይ በተመረከበ የመቃሲድ እሳቤ መሠረት ቅጣቱ ተፈጻሚ እንዳይሆን ሊታገድ ይችላል። ከወንጀል ፈጻሚው ግላዊ ሁኔታዎች በመነሳት ቅጣቱን ተፈጻሚ ከማድረግ ይልቅ፤ እንዳይፈጸም ማድረጉ የሕጉን ዓላማ የሚያሳካ ከሆነ፤ ከቃል በቃል የሕግ አረጻጽ ይልቅ ለሕጉ ዓላማ ቅድሚያ መስጠት ተገቢ ይሆናል። (kamali, Sharia law: an Introduction, *supra* note 10, pp. 138-139).

በሽሪሳ የወንጀል ሕግ አድገት፤ ከጠቅላላው የ*ኡሱል አል-ፊቅሕ* የሽሪሳ የፍትህ-ብሔር እና የንግድ ሕግ ማዕቀፍ አንጻር፤ ገና በጅምር ላይ ያለ የሕግ ዘርፍ ነው። በቀደመው የፊቅሕ ሥነ-ጽሁፍ ውስጥ ጥቂት በቁርአንና በሀዲስ ተለይተው የተገለጹ የወንጀል ድንጋጌዎች ላይ ትንታኔዎችን የሚያቀርቡ፤ እንዲሁም ከነቢዩ ሙሀመድ ባልደረሰች በኋላ በነበረው የተከታዮች (*ታቢዮን*) የከለፋ ሥርዓተ-መንግሥታት እና የ*ኢጅቲሐድ* ዘመናት ላይ፤ በአንዳንድ የሽሪሳ የወንጀል ገጽታዎች ላይ *ኢጅቲሐድ* የተደረገ ቢሆንም፤ ከዚያ በኋላ፤ በተለይም የ*ኢጅቲሐድ* በር ተዘጋ ከተባለበት ከ11^{ኛው} ክፍለ-ዘመን መጀመሪያ በኋላ በነበረው የተቃሲድ ባሕሪ መንሰራፋት፤ በተጓዳኝ የዓለም ሙስሊም ማህበረሰብ በጊዜ ሂደት ዘርፈ-ብዙ ለውጦችን ያስተናገደ ቢሆንም፤ የተቃሲድን ባህል ሰበሰቡ፤ የዘመኑን ማህበረሰብ ተጨባጭ መሠረት ያደረገ *ኢጅቲሐዳዊ* የወንጀል ሕግ ምርምር ሲደረግ በስፋት አይስተዋልም፤ ከጥቂት ወራት በፊት፤ የዘመኑ የሽሪሳ ሊቅ የሆኑት ፕ/ር ሐሺም ከማሊ. በሽሪሳ የወንጀል ሕግ (*ሁ-ዱድ*) ዙሪያ ከሚያጠነጥኑ ጥቂት ኮሚቴዎች የምርምር ጽሁፎቻቸው በተጨማሪ፤ (Islamic Criminal Law: Issues and Reform Proposals) የተሰኘ ሥራቸውን ለሕትመት እንደሰጡ፤ እና በዚህ ሥራ በርካታ የማሻሻያ እና የለውጥ ሐሳቦችን ይፈለቁ መሆኑ የተገለጸ ሲሆን፤ ወደፊት ሁዱድ የሚያድገውን ትልም የሚያሳይ ፋና-ወጊ ሥራ ይሆናል ተብሎ ይጠበቃል። (see: IAIS Bulletin No. 39 July-August 2017, p. 10, Available at: <https://www.iais.org.my/e/attach/bulletin/2017/bulletin39.pdf> (Accessed: 10-Nov-18).

ባጠቃላይ፣ መቃሲድ በሁለት መንገድ የኢጅቲሐድ መሪ ሊሆን ይችላል፤ አንደኛ ቀድሞ በሽሪን ማዕቀፍ ውስጥ ያሉ ዝርዝር ሕጎች ከተደነገጉበት ዓላማ ጋር በሚጣጣም መልኩ ተፈጻሚ እንዲደረጉ በማድረግ ሲሆን፣ ሁለተኛው ደግሞ ቀድመው ከነበሩ ሕጎች ላይ በኢስቲቅራእ ከተለዩ የሽሪን ዓላማዎች ላይ በመነሳት ሌሎች አዲስ ሕጎች የሚቀረጹበትን ማዕቀፍ ይዘረጋል፤ በመሆኑም በኢጅቲሐድ አማካይነት አዲስ የሕግ ድንጋጌ (ሁክም) ላይ ለመድረስ ለሚደረገው ምርምር መንደርደሪያ መርህ በመሆን ያገለግላል።

5. የመቃሲድ አተያዮች

መቃሲድ ከተለያዩ የእሳቤ አቅጣጫዎች አንጻር በልዩ ልዩ ክፍል ሥር ሊመደብ ይችላል፤ እነሱም፣ ግለሰባዊ ሕይወትን መሠረት በማድረግ የሽሪን ዓላማዎች ካላቸው የአስፈላጊነት ደረጃ አንጻር፣ ዶረሪዮት (መሠረታዊ ፍላጎቶች)፣ ሀጂዮት (አስፈላጊዎች/አሟይ) እና ተሀሲኒዮት (ቅንጦቶች/ታካዮች) የተሰኙ ናቸው። እምነትን፣ አካልን፣ ሐብትን፣ አዕምሮን (ሥነ-ልቦናን) እና የዘር ትውልድን ለመጠበቅ እጅግ አስፈላጊ የሆኑ የሕልውና ጥያቄዎች ሁሉ በዶረሪዮት ሥር የሚወድቅ ሲሆን፣ ጥቂት ምሁራን ደግሞ ከአምስቱ መሠረታዊያን በተጨማሪ ክብር (ዒርድ) በዶረሪዮት ስር አካተዋል።⁶² በሀጂዮት ስር የሚካተቱት መቃሲድ ደግሞ፣ ለሰብዓዊ ሕይወት እጅግ ጠቃሚ የሆኑ፣ ነገር ግን በተለይ ከግለሰብ ሕይወት አንጻር ሲታዩ፣ የሞት ሽረት ያላይደሉ ፍላጎቶች ናቸው። ለምሳሌ፡- ጋብቻ፣ ንግድ፣ መጓጓዣ ወዘተ.. የሀጂዮት ዓላማዎች ከግል ሕይወት አንጻር ቢሟሉ ሕይወትን ምቹና ደስተኛ እንዲሆን የሚያደርጉ ቢሆንም፣ ሳይሟሉ ቢቀር፣ ሕይወትን አደጋ ላይ የሚጥሉ አይደሉም። ከግል ሕይወት ባለፈ፣ በማህበረሰብ ደረጃ የማይሟሉበት ሁኔታ የተንሰራፋ ከሆነ፣ ከአስፈላጊነት ወደ አስገዳጅ (ዶረሪዮት) ዓላማዎች ይሸጋገራሉ። በሦስተኛ ደረጃ፣ የሥነ-ወበት እና ቅንጦት ባህሪ ያላቸው ዓላማዎች ደግሞ በተሀሲኒዮት ስር ይወድቃሉ፤ ለምሳሌ፡- ያማሪ አሰባሰብ፣ የተዋቡ መኖሪያ ቤቶች.. ወዘተ።⁶³ በሦስቱ የዓላማ እርከኖች መካከል ተዛምዶና አንዱ ለሌላው ቅድመ-ሁኔታ የሚሆንበት ትስስር እንዳለ መረዳት ይቻላል፤ ነገር ግን የሽሪን ድንጋጌው ቀጥተኛ ዓላማ ምንድን ነው ከሚለው አንጻር፣ ዓላማዎች ለሰው ምድራዊ ሕልውናና ሕይወት ያላቸውን የአስፈላጊነት ደረጃ በመመዘን፣ ከላይ ባጭሩ በተገለጸው አኳኋን፣ ከሦስቱ በአንዱ መቃሲድ ሥር ሊመደቡ ይችላሉ።⁶⁴ በሌላ አገላለጽ፣ የአንድ ድንጋጌ ዓላማ ምንድን ነው ሲባል፣ የጋብቻ ግንኙነትን መጠበቅ ነው ከተባለ፣ የሀጂዮት ዓላማ አለው ማለት ነው፤ ነገር ግን የባለትዳሮችን የጋራ ንብረት መብት የሚያረጋግጥ ከሆነ፣ ተጋቢዎች እንደ ግለሰብ ያላቸውን የንብረት መብት የሚያስከብር በመሆኑ፣ ሕጉ ዶረሪ ዓላማ ያዘለ ነው። በሦስቱ የመቃሲድ መካከል ግጭት ቢያጋጥም፣

⁶² በሽሪን ሊቃውንት ጥናት የተለዩት አምስት መለኮታዊ-ሰብዓዊ መሠረቶች አስፈላጊቶች፣ አብራሃም ማስሎው፣ እ.ኤ.አ በ1943 አምስት ተዋረዳዊ ሰብዓዊ ፍላጎቶች ብሎ የለያቸውና፣ በ1977 ደግሞ ሰባት ካደረሳቸው መሠረታዊ የሰው ፍላጎቶች ጋር ይመሳሰላል። የያሲር ዐውዳ «Maqasid Al-Shariah: A Beginner's Guide, Occasional Papers Series 14, The International Institute of Islamic Thought (2008)» ገጽ 6 ይመለከታል።

⁶³ Jasser Auda, Maqasid Al-Shariah: A Beginner's Guide, Occasional Papers Series 14, The International Institute of Islamic Thought (2008), pp. 4-5. Available at: https://www.muslim-library.com/dl/books/English_Maqasid_alShariah_A_Beginners_Guide.pdf (Accessed: 10-Nov-18).

⁶⁴ Ibid., p. 5.

እንደ አስፈላጊነታቸው ዶሩሪያስ ቅድሚያ ይሰጠውና፤ ከዚያም ሆጂያት፣ ከዚያም ተሀሲኒያት ዓላማዎች ተመራጭ ይሆናሉ።⁶⁵

መቃሲድ ካለው የጽንሰ-ሐሳብና የተፈጻሚነት ወሰን አኳያ ደግሞ፣ መቃሲድ ጠቅላላ ዓላማዎች (አል-መቃሲድ አል-ዐማሕ) እና ንዑስ ዓላማዎች (አል-መቃሲድ አል-ኻሲሕ) ተብሎ በሁለት ክፍል ሊታይ ይችላል።⁶⁶ በዚህ ረገድ፣ መቃሲድ ማለት በየደረጃው ለሚነሳው የሥራ ጥያቄዎች ምላሽ የሚሰጥ እንደመሆኑ፣ ከዚህ አንጻር ከአንድ ልዩ የድንጋጌ ምክንያት ጀምሮ፣ የሕጎች መቃሲድ ክልል (ኻሲ) ዓላማ ወደ ጥቅል (ዐም) እያደገ እንደሚሄድ፣ ይህን ሐሳብ መሠረት በማድረግ፣ የሥራ ጥያቄ እና የሕግ መቃሲድ ምንድን ነው የሚሉት ጥያቄዎች ተመሳሳይ አንደሆኑ፤ ጃሲር ዐወዳ ያስረዳሉ።⁶⁷ የአጠቃላይ የኢስላም እና የሽሪዓ ዓላማዎች የሚባሉት፣ ፍትሕ (ዐድል)፣ ጉዳትን (ዶረር) መከላከል፣ መሠረታዊ ሰብዓዊ መብቶችና አስፈልጎቶች መሟላት የመሳሰሉት ጥቅል ዓላማዎች ለሁሉም የሽሪዓ ሕግ ንዑስ ዘርፍ አግባብነት ያላቸው እና የዓላማነት ሚናቸው በተወሰኑ ርዕሰ-ጉዳዮች ላይ የማይገደብ ጠቅላይ እና ሁለ-ገብ ዓላማዎች ናቸው።⁶⁸ በሌላ በኩል ደግሞ፣ ለውስን የሕግ ዘርፎችና ግንኙነቶች ብቻ የተቀየሱ ንዑስ ዓላማዎች አሉ፤ እነዚህ ንዑስ ዓላማዎች የአንድን ልዩ የሕግ ዘርፍ አረዳድ እና አተረጎም መልክ እና አቅጣጫ የሚያስይዙ ሲሆን፣ የመጨረሻ ውጤታቸው ጠቅላላ የሽሪዓ ዓላማዎችን ከግብ የሚያደርሱ ናቸው። ለምሳሌ፣ በቤተሰብ ጉዳዮች፣ የንግድ እና የገንዘብ ግንኙነቶችን፣ የአሠሪና ሰራተኛ ግንኙነት የሚገዙ ሕጎች፣ የወንጀል ሕግ፣ የሥነ-ሥርዓት ሕጎች ወዘተ.. አንዱ ከሌላው የሚለይበት የየራሳቸው ዓላማዎች አላቸው።⁶⁹

የቀደመው የመቃሲድ ጥናት፣ ከግለሰብ ጥቅም አኳያ ከላይ በተጠቀሱት ሦስት የሽሪዓ ዓላማዎች ላይ የተገደበ ነበር፤ ይህን ውስን አተያይ በማስፋት እንደ ኢብን ዐቩር ያሉ ሊቃውንት፣ ማህበረሰብ፣ ሃገርን፣ ሕዝብ-ሙስሊሙን (ኡማሕ) እንዲሁም አጠቃላይ የሰዉ ዘርን የተመለከቱ የሽሪዓ ዓላማዎችን አስተዋውቀዋል። ይህ ማህበረሰብን መሠረት ያደረገ የመቃሲድ አመዳደብ፣ በሃገር እና በዓለም-አቀፍ ደረጃ እየተነሱ ላሉ አዳዲስ ሽሪዓዊ ጭብጦች አልባት ለመስጠት መሪ በመሆን በማገልገል ላይ ይገኛል።⁷⁰ ለምሳሌ፡- የ20^{ኛው} ክፍለ-ዘመን የመቃሲድ አጥኚ የሆኑት ረሺድ ሪዲ፣ «የሴቶችን መብትና ጥቅም ማስከበር» እና «ነባራዊ እውነታዎችን የተከተለ የሕግ ተሃድሶ የሽሪዓ ዓላማዎች ናቸው የሚል ድምዳሜ ላይ ሲደርሱ፣ ይሱ ልዩ-ልዩ አል-ቀርዲዊ ደግሞ፣ «ሰው በሰውነቱ የሚጎናጸፋቸውን ክብሮችና መብቶች ማረጋገጥና ማስከበር» ሁለንተናዊ የሽሪዓ ዓላማ እንደሆነ በመቃሲድ እሴቶቻቸው ያስረዳሉ።⁷¹

ሌላው መቃሲድ የሚመደብበት አተያይ፣ የተለየው ዓላማ የተመሠረተበት አስረጅ ግልጽነት ላይ የተመሰረተ ነው፤ በግልጽ የቁርአን ወይም የሱናሕ ማስረጃ (ኑሱስ) ላይ የተደገፉ የሽሪዓ

⁶⁵ Kamali, Sharia Law, *supra* note 10, p. 136.
⁶⁶ Ibid., p. 134.
⁶⁷ Jasser, *Maqasid Al-Shariah: A Beginner's Guide*, *supra* note 60, pp. 1-2.
⁶⁸ Ibid., p. 7.
⁶⁹ Kamali, Sharia Law, *supra* note 10, p. 134.
⁷⁰ Jasser, *Maqasid al-Shariah: A Beginner's Guide*, *supra* note 60, pp. 7-8.
⁷¹ Ibid.

ዓላማዎች ለል-መቃሲድ ለል-ቀጥላዊ (የተረጋገጡ ዓላማዎች) ሲባሉ፤ አስረጃው ግልጽነት የጎደለው፤ አሻሚ ከሆነ ደግሞ ለል-መቃሲድ ለል-ሀረግ (አስረጃ ዓላማዎች) ይባላሉ፤ እነዚህ ዓላማዎች ተቃራኒ ወይም የተለየ መከራከሪያ ሊቀርብባቸው የሚችሉ፤ ለትርጉም የተጋለጡ ናቸው።⁷² ወሳኝና አንገብጋቢ የሚባሉት የሽሪንጎ ግቦች (ይሩሪያት) በግልጽ አስረጃዎች የተረጋገጡ በመሆናቸው፤ ሁሉም ይሩሪያት የተረጋገጡ (ቀጥላዊ) መቃሲድ ናቸው ሊባሉ ይችላሉ፤ እንዲሁም ከሁሉም አስረጃዎች ላይ በአጠቃላይ ጥናት/አረዳድ (ኢስቲቅራክ/induction) ወይም ከብዙ ግልጽ አስረጃዎች ላይ የተቀሰመ የመቃሲድ ድምዳሜ እንደ ቀጥላዊ መቃሲድ ሊወሰድ እንደሚችል ከማለ ያስረዳሉ።⁷³ ከዚህ ውጪ አስረጃው ጥቅል ከሆነ ወይም ልዩ ቢሆንም አሻሚ የሆነ እንደሆነ፤ ከዚህ ድንጋጌ ላይ ተመርኩዞ የተለየ ዓላማ አሻሚ መቃሲድ ነው። በቤተ-ዘመዶች መካከል መረዳዳት ሊኖር ይገባል፤ ስለሆነም በሕግ በተወሰነ ዝምድና ባላቸው ሰዎች መካከል የቀሰብ ግዴታ ተወስኗል፤ በተጨማሪም የንብረት መብት እና የግለሰብ ክብር መጠበቅ ዓላማዎች፤ በግልጽ በሽሪንጎ አስረጃዎች የተደገፈ በመሆኑ፤ ዓላማነታቸው አከራካሪ አይደለም።⁷⁴ በቀጥላ እና አሻሚ መቃሲድ መካከል ግጭት ቢፈጠር፤ በግልጽ (ነስ) አስረጃ የተደገፈው መቃሲድ ተመራጭ እንደሚሆን ግልጽ ነው።⁷⁵

የመስኩ ምሁራን ሌሎች የመቃሲድ የአመዳደብ ዘዴዎችን ጨምረዋል፤ ከነዚህም መካከል፤ ተቀዳሚ ዓላማዎች (አል-መቃሲድ ለል-አስሊያስ) እና ተጓዳኝ ዓላማዎች (አል-መቃሲድ ለል-ተብላዊያስ) አንዱ ነው፤ በዚህ አመዳደብ፤ በሕግ ለማሳካት የታሰበው ዋነኛው ዓላማ «ተቀዳሚ መቃሲድ» ሲሆን፤ ከዚህ ዓላማ መሳካት በተጓዳኝ እውን እንዲሆን የታሰበው መለስተኛ ዓላማ ደግሞ «ተጓዳኝ መቃሲድ» ይባላል። የሕግ አተረጓጎም ሥልጣን (ሂያል/Megal Stratagems) ሆኖ፤ ዋነኛ ግቡን ስቶ ተጓዳኝ ዓላማውን በማሳካት ላይ ያነጣጠረ መሆን የለበትም፤ የሕግ አረዳድ የዓላማዎቹን ተቀዳሚነት የተከተለ መሆን ይኖርበታል። ለምሳሌ፡- የእውቀትና የትምህርት ዋነኛ ዓላማ የሥነ-ፍጥረቱን አስገኘ እና የሕይወትን ዓላማ ማወቅ፤ እንዲሁም ምድራዊ ሕይወት ይህን ዓላማ የተከተለ እንዲሆን ለማድረግ ቢሆንም፤ አግራ-መንገዱን የብቃት ማረጋገጫ፤ የክብር ደረጃ ለማግኘት እና የገቢ ምንጭ በመሆን ሊያገለግል ይችላል።⁷⁶

ማጠቃለያ

መቃሲድን ማወቅ፤ በተለይ የሽሪንጎ ዓላማዎች በፊት ከነበረበት የግለሰባዊነት አዙሪት ወጥቶ በሁለንተናዊ ሰብዓዊ መብቶች፤ በተለይም የሴቶች መብት መከበር ከጠቅላላ ዓላማዎቹ መካከል አንዱ እንደሆነ አጽንኦት ባገኘበት በዚህ ክፍለ-ዘመን፤ በመስኩ ምሁራን ከግራም ከቀኝም የሚሰነዘሩ የመቃሲድ ሐሳቦችን እና አዲስ እይታዎችን መረዳት እጅግ አስፈላጊ ነው። ሽሪንጎ ከዘመናዊ የሚህበረሰብ እውነታዎችና አስተሳሰቦች ጋር በማጣጣም ረገድ፤ ከሽሪንጎ ማዕቀፍ ውጪ ባደገው የሰብዓዊ መብት አስተሳሰብ ለማረም ከመሞከር፤ ወይም

⁷² Kamali, Sharia Law, *supra* note 10, p. 134.
⁷³ Ibid., p. 135.
⁷⁴ Kamali, Maqasid al-Shariah Made Simple, *supra* note 43, p. 7.
⁷⁵ Ibid.
⁷⁶ Kamali, Sharia Law, *supra* note 10, p. 135.

በሌላ አገላለጽ ሽሪዓን በውጫዊ የለውጥ ተጽእኖዎች ለመለወጥ ሙከራ ቢደረግ የተፈለገውን ወጤት ማስመዘገብ አይቻልም።⁷⁷ ከሌሎች ማህበረሰቦች ጋር ለመዋሃድ እና ተቀባይነት ለማግኘት ሲባል የሽሪዓን ነባራዊነትና ተለማጭነት ማረጋገጥ አይቻልም፤ ስለሆነም ለውጤት እና ተሃድሶው ከወስጥ የመጣ መሆን አለበት፤ ለዚህ አይነተኛው መሳሪያ ደግሞ በጥንታዊው የሱሱል እድገት ወስጥ ተገቢውን ድርሻ ያላገኘውና የክፍለ-ዘመኑን ዐለማኝ ትኩረት የሰበው መቃሲድ ነው። በሽሪዓ ሕግ ላይ የሚነሱ ዘመነኛ ንድፈ-ሐሳባዊና ተጨባጭ ጭብጦች እና ተግዳሮቶች፣ ከራሱ ከሽሪዓዊ በመነሳት ምንጩን ያለቀቀ መፍትሔ ሊሰጣቸው ይችላል፤ እንዴት ከተባለ የሽሪዓ ዓላማዎችን መሠረት ያደረጉ አዳዲስ ጥናቶችና እይታዎች (ኢድቲሐድ) ሲዳብሩ ነው። ሽሪዓን ከዓለም-አቀፍ ሰብዓዊ መብት እሴቶችና የልማት ፖሊሲዎች ጋር እንዲጣጣምና የራሱ እሴቶች አድርጎ ይቀበላቸው ዘንድ፣ በተጀመረው የመቃሲድ የእውቀትና ሥነ-ጽሁፍ ጅምር ላይ ዓለም-አቀፋዊና አካባቢያዊ ተራማጅ ምልክታዎች ሊዳብሩ ይገባል።⁷⁸

ከኢትዮጵያ ሕግ ሥርዓት ጋር አግባብነት ባለው መልኩ፣ የመቃሲድ ግንዛቤ የሽሪዓ የግልና የቤተሰብ ሕግ አተገባበር ማዕቀፉ በፌዴራል እና በክልል ሽሪዓ ፍርድ ቤቶች ተፈጻሚ እየተደረገ መሆኑን ተከትሎ በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግሥት ጥበቃ የተደረገላቸው ሰብዓዊ መብቶች፣ በተለይም በቤተሰብ ግንኙነት ወስጥ ጥሰት ሊፈጸምባቸው የሚችሉ የሴቶችና የሕጻናት መብቶችን ያከበረ እና የሚያስከብር የሕግ አተረጓጎም እንዲሰፍን ለማድረግ ከፍተኛ አስተዋጽኦ አለው።

ለክልልና ለፌዴራል የሽሪዓ ፍርድ ቤቶች እየቀረቡ ያሉ የቤተሰብና የውርስ ጉዳዮች፣ ከመዝሐብ የቡድናዊነት አተረጓጎም ርቆ ከሽሪዓ ሕግ ዓላማዎች ጋር በተጣጣመ አኳኋን እንዲተረጎሙ በማድረግ ረገድ፣ ሽሪዓ ፍርድ ቤቶች ራሳቸውን በዘመኑ የሽሪዓ መቃሲድ እውቀት የማነጽ እንቅስቃሴ ማድረግ ይገባቸዋል። ዝርዝር የሽሪዓ ድንጋጌዎችን ተግባራዊ በማድረግ ረገድ ከሕጎቹ ጀረባ ያለው ዓላማ፣ እና ሽሪዓ በጠቅላላው ያነገበውን የፍትሕና የመሰረሐሐ ዓላማ ባገናዘበ መሆን ይገባዋል። በትምህርት መስክ፣ የመቃሲድ ጥናት በዩኒቨርሲቲ ደረጃ የኢስላም ሕግ ጥናት አካል ሆኖ ይቀርብ ዘንድ፣ ነገሩን የሽሪዓ ትምህርት አቀራረብና የመማሪያ ሞዴል መሠረታዊ የይዘት እና የአቀራረብ ለውጥ ሊደረግበት ይገባል፤ በዚህ ረገድ የሕግ ትምህርትንና ጥናትን በማሻሻልና በማዘመን ረገድ ኃላፊነት የተጣለበት፣ የፍትሕና የሕግ ምርምር ኢንስቲትዩት የሚጠበቅበትንም ሚና እንዲጫወት ይጠበቃል።⁷⁹ ይህ ጽሁፍ የመቃሲድን ምንነት፣ መቃሲድ የሚለይባቸውን ዘዴዎችና ጠቅላላ የሽሪዓ ዓላማዎችን ካስተዋወቀ ዘንድ፣ በኢትዮጵያ ተግባራዊ እየሆነ ያለው የሽሪዓ የቤተሰብ ሕግ ዓላማዎች ምንድን ናቸው? የሕጎቹ አተረጓጎምና አፈጻጸም በምን መልኩ ሊሆን ይገባል? የመሳሰሉ ጥያቄዎች፣ በተጨባጭ የሽሪዓ ፍርድ ቤቶችን አሰራር በመቃኘት፣ የሽሪዓን የቤተሰብ ሕግ ማዕቀፍ፣ መቃሲድ እና ተጨባጭ ችግሮችን በአንድነት መተንተን የሌላ ጥናት ርዕስ ይሆናል።

⁷⁷ Jasser, Maqasid al-Shariah: A Beginner's Guide, *supra* note 60 pp. 22-23.

⁷⁸ Ibid, p. 23.

⁷⁹ የፍትሕና የሕግ ሥርዓት ምርምር ኢንስቲትዩት ማቋቋሚያ የሚኒስትሮች ምክር ቤት ደንብ ቁጥር 22/1990፣ አንቀጽ 5(7).

Objectives of Sharia Law (*Maqasid Al-Shariah*)

Alyu Abate Yimam^{*}

Abstract

Pluralism is one of the essential features of the Ethiopian legal system. It is enunciated in the FDRE Constitution that religious and customary systems of dispute resolution are officially allowed to play their part on personal and family matters alongside the regular justice system. This pluralistic aspect of the Constitution has been officially reduced into reality by Sharia Courts of the Country that have been in operation since the time before Hailesilassie; and with the adoption of the FDRE Constitution, their parallel operation is guaranteed and made mandatory for recognition by the legislative organs of the country. Accordingly, Sharia courts have been restructured along federal structure and a three-tiered Sharia court levels are adopted both at the federal and regional levels. It is stated in the Federal Sharia Courts Consolidation Proclamation that Sharia courts shall apply Islamic law to adjudicate cases falling under their material jurisdiction (Art. 6). One of foundational concepts and currently reviving theme of Islamic jurisprudence is Maqasid Al-Sharia (the Purpose and Goals of Islamic Law). This work introduces the methodologies employed in identification of Maqasid, and the goals the Sharia aims to achieve through its diverse legal frameworks. It is pointed out by the classical and contemporary Sharia literature and Maqasid jurists that different branches of Islamic law including its personal and family framework have objectives to realize which falls in either of one or more of the three cardinal goals i.e. Consideration of public interest (Maslahah), establishing Justice (Adl) and Educating an Individual (Tahdhib al-Fard). This paper presents an introductory analysis in the methodological exposition of Maqasid so as to tackle the difficulties arising from literalistic understanding of Sharia rules in general, and ensure correct and acceptable interpretation and enforcement of Islamic personal and family laws by the Ethiopian Sharia courts.

Key Words: *Maqasid, Objectives of Shariah, Juristic Reasoning (Ijtihad), Public Interest (Maslahah), Justice (Adl)*

^{*} LL.M, Addis Ababa University; LL.B, Haramaya University; Lecturer in Law, Wollo University. Email: alyuabate09@gmail.com.